

חדש

על"ה

עלון לרכז
הסיולים

להכרת הארץ, סיורים וסיוולים

מרכז נע"ם

על אביב וחירות / ש"ח אדם

בפעמים בהן פסעתי בשבילי
אל גבעת הברושים שלי
והדרך מפלסת מחשבות
על אביב, חירות ואנשים.
צמרת הברוש בשמים
כדנה בנחישות עננים תועים,
מעוררת מחשבה על בחירותיי
ועל חירות ואחריות
ועל האביב שצבע
את הגבעה שלי בפרחיו
ונתן בי אושר וחייה.
ואני בוחר להביט אל המרחב הפתוח
כמו אל תוך תוכי פנימה
בצלם של הברושים
בשקט העוטף, ללא המולת האנשים
להתבונן בנוף העמק הפרוס
כמו הדום ירוק למרגלות הרכסים,
טורים ירוקים וסדוקים, צהובים ואדומים
משעולים מכאנסים
דרך
עוצם עיני ופוקח - מתרגש ומבקש
ללמוד, לדעת
לגעת במהות החירות
לשמור על אביב הטבע
לקחת אחריות

עורכים: שיש אלי, שפירא עדי
חברי המערכת: אברג'יל חיליק, ארליך אורי, בדש יהודית, בן סיני חדוה, גרינברג טל,
ניומן איל, פז אתי, קימלפלד אדוה, שני ליאת, שניט אורית.

עריכה לשונית: אפרת חבה

הפקה: מרכז נע"מ (נוף, עם, מורשת), משה סיטבון

עיצוב והדפסה: דפוס סביונים

כתובת המערכת: ע.ל.ה חדש - מרכז נע"מ, רחוב קפלן 42, פתח תקווה

ע.ל.ה חדש' במרשתת: [מינהלת הטיולים, של"ח ידיעת הארץ](#)

שער: "פריחה אביבית לזהב", צילום: נעם עביצל
"מנווה אילן לשער הגיא", צילום: יעקב שקולניק

מחנכים, מדריכים, קוראים יקרים, שלום רב,

הינה, לבסוף יצאנו לדרך.

אנו שמחים להביא בפניכם את גיליון מספר 1 "על"ה חדש" - כתב עת ישן-חדש להכרת הארץ לסיורים וטיולים המיועד למחנכים, למדריכים ולעוסקים בחינוך להכרת הארץ ולאהבתה. אגף הנוער, של"ח וידיעת הארץ במשרד החינוך והחברה להגנת הטבע הפיקו את כתב העת על"ה (עלון לרכז הטיולים) כבר לפני שנים, ובו מגוון כתבות, המלצות והצגת מתודות בנושא ידיעת הארץ להעשרת אנשי החינוך הפורמלי והבלתי פורמלי.

לצערנו, בחודשים האחרונים חוונו עם כל העולם את מפגעי משבר נגיף הקורונה - שהיכה בחיי אנשים, בבריאותם ובכלכלה ושכפה עלינו ריחוק חברתי. למרות העיכוב ועל אף המצב, החלטנו כי גם בעת זו, בשגרת חירום, ראוי שנשים ליבנו לחמדות ארצנו ולהיבטים פדגוגיים-דידקטיים להכוונת תלמידים ובני הנוער להכרת הארץ ולאהבתה.

כדי להביא בפניכם נקודות מבט מגוונות על הטבע ועל נוף הארץ, חברנו אל גופים מובילים העוסקים בטיולים ובסיורים לידיעת הארץ, אל חוקרים, אל מורים ואל בעלי מקצוע נוספים שנרתמו וביקשו לשתף אתכם בידע, במיומנויות, בהמלצות וברעיונות לעבודה חינוכית מגוונת. גיליונות כתב העת יופקו גם באופן מקוון.

עיקר עיסוקנו בגיליון זה הוא האביב, תקופה של התחדשות, אחרי הגשמים, מופיעים צמיחה ופריחה, וזהו מועד מתאים להתחלות חדשות. אנו מקווים שתיהנו ממכלול המאמרים ושתנצלו את ימי האביב לסיורים ולטיולים רבים ובטוחים.

בברכת חן הארץ,
אלי שיש
מנהל אגף של"ח וידיעת הארץ

עשינו כל שביכולתנו כדי להעניק קרדיט ליוצרי הצילומים, האיורים, המפות והכתבים. אם נפלה טעות, אנא כתבו לנו ונתקן בגיליון הבא. כן נשמח לקבל מכם, הקוראים, המלצות, כתבות וחומרים רלוונטיים והערות לשיפור להתאמת "על"ה חדש" לצורכיהם.

7	על צלע הכרמל טיול אביבי
10	המים: סוד החיים לאדם ולטבע הלל גלזמן
13	יורדים אל הירדן יהודית בדש
15	בית ילין במוצא נחמה אייגנר
18	סיפורי תל אביב מרכז סוזן דלל חדווה בן סיני
21	מנווה אילן לשער הגיא יעקב שקולניק
24	טבע נגיש לכולם- שמורת יער הסוללים
26	פריחה אביבית לזהב אמוץ דפני וסאלח עקל ח'טיב
28	מדרגות כארון דוברות רשות הטבע והגנים
30	עד מאה כעשרים מוזיאון ההגנה - בית אליהו גולומב ענבר קוונשטוק
32	השומרונים תעודת זהות חיליק אברג'ל
34	שותפות התלמידים בטיולים הבית ספריים ליאת שני
38	כיצד מעודדים יציאת מורים לטיול ירון קרבצ'יק
40	שדאות - לא מה שחשבתם! אייל ניומן
42	בוקר טבע, סיור מקומי מכבי צעיר ומועצת תנועות הנוער
44	רגע לפני הקליק זאביק זמין
46	האביב כבר כאן אורית שניט
49	בישולי שדה אביביים
51	חידות וחידודים בנושא ידיעת הארץ מאיר אסא
53	מחזור המים בטבע

על צלע הכרמל טיול אביבי

סיור אביבי קרוב אבל מפתיע לנחל שיח ולבוסתן כיאט

הבמרחק קצר מאכסניית אנ"א חיפה, בין שלוחת כרמליה לשלוחת כבאביר, נמצא מסלול טבע עירוני המשלב מעיינות, צמחייה טבעית, עתיקות ונוף מפעים. באביב, תקבל את פני המטיילים צבעוניות הפריחה בצהוב, באדום ובסגול - המשתלבת בירוק התמידי של הכרמל ובגווני הכחול המשתנים של הים. תחילתו של המסלול בשכונת כרמליה. ממנה נפנה למורד הנחל המתחת בין סלעי קרטון מעורבים בצור. בחלקו העליון של הגיא כבשני סיד, שני מעיינות, שרידי מנזר כרמליתי וכנסייה, ולאורכו טרסות חקלאיות. במאה ה-12, הגיעו למקום ראשוני המתיישבים בכרמל: נזירים אשר ייסדו את המסדר הכרמליתי. הם התיישבו תחילה בכוכים ובמערות. הם האמינו כי אליהו הנביא התגורר במערה במקום זה. מאוחר יותר הקימו את כנסיית סטלה מאריס שבכרמל הצרפתי ועברו אליה.

במורד הנחל, בנה עזיז כיאט, בן למשפחה מכובדת ואמידה, בוסתן משפחתי בראשית המאה ה-20. אדריכלות הבוסתן כוללת מפלי מים, מזרקות, בריכות ותעלות. זהו אחרון הבוסתנים בסגנון זה בארץ. לאחר שעמד מוזנח תקופה ארוכה, שיקמה אותו "הקואליציה למען בוסתן כיאט", המאגדת תושבים וארגונים מקומיים הפועלים למען טיפוח האתר. לאחר מנוחה בצל עצי הבוסתן, נצא מהנחל ונשוב לאכסניה.

על צלע הר הכרמל,
בכניסה הדרומית
לעיר חיפה, למרגלות
שכונת כרמליה, נמצאת
אכסניית אנ"א חיפה

מיקומה המיוחד מאפשר למטיילים ליהנות מהטבע הסובב את האכסניה, מהנוף הנשקף ממנה לים וממגוון נקודות עניין סביב האכסניה ובתוכה: טיול בנחל שיח הסמוך, ביקור באתר הארכיאולוגי חורבת קסטרא הגובל באכסניה, הליכה רגלית לטיילת החדשה שבחוף הכרמל ועוד.

בכניסה לאכסניה, משתרע גן פסלים ייחודי על פני חמישה דונמים, ובו מוצבות 21 יצירות של האומן יגאל תומרקין, שאותן יצר בסוף שנות התשעים של המאה ה-20. הפסלים שופצו ונצבעו מחדש והם מפוזרים על פני מסלול נעים המשלב טבע ואומנות.

סיור בטעם של פעם אל חורבת קסטרא

אכסניית אנ"א חיפה נמצאת בשטח חורבת קסטרא, ובה שרידי אחת הערים הגדולות באזור בתקופה הביזנטית (מאות רביעית-שישית לסה"נ). בחפירות התגלו שרידי מבני מגורים, מערך רחובות, מתקני תעשייה לייצור שמן ויין, בתי מלאכה, שתי כנסיות מפוארות, מערכת אספקת מים ובית קברות מתקופה קדומה יותר.

סיור רגלי קצר מאפשר להתרשם מהחיים באזור בתקופה הקדומה באמצעות צפייה במתקנים חקלאיים קדומים שהועתקו לאתר הארכיאולוגי הסמוך. נפתח את הסיור בהתבוננות בחלון התצוגה שבמבואת האכסניה, שבו מוצגים פריטים המספקים הצצה לחיי היומיום של תושבי המקום: סירי בישול, כלי שולחן, נרות ומטבעות, וכן כלים מיובאים המלמדים

על פעילות כלכלית ועל מסחר ענפים. כן מוצגים בחלון כלי זכוכית, תכשיטים וזוג מסכות המייצגים מנהגי טקס וחיי רוח ופולחן שהתקיימו ביישוב.

נמשיך בסיור ונצא אל חצר האכסניה. בחצר מוצגת רצפת פסיפס מרשימה המעוטרת בדגם גיאומטרי בצבעים כהים על רקע בהיר. בחפירות קסטרא, נמצאו פסיפסים רבים מהתקופה הביזנטית: בבתי אמידים, בגתות, בבתי בד ובבריכות מים. פסיפסים יפים במיוחד - חלקם צבעוניים, מעוטרים דגמים גיאומטריים ודגמי צמחים וכוללים כתובות - התגלו בשתי כנסיות בצורת בזיליקה שנחשפו במתחם. בכנסייה הצפונית, נחשפו רצפות פסיפס אחדות זו מעל זו, אחת מהן מוצגת כאן.

נרד אל שער האכסניה, נצא ממנו ונפנה שמאלה לעבר שביל קטן שבתחילתו שלוש אבנים גדולות. נצעד אל עבר חורבת קסטרא ונעצור ליד הגת. העיר קסטרא נהנתה

מהיתרונות הכלכליים של קרבתה לחוף הים ולעורף הפורה של רכס הכרמל. 13 בתי בד משוכללים, 14 גתות ואלפי שברי קנקנים שנועדו לאחסון התוצרת מעידים על פעילות כלכלית ועל קשרי מסחר ענפים, אשר התבססו על תעשיית השמן והיין - ששימשה הן לצרכים מקומיים הן ליצוא אל מעבר לים.

נביט בגת ונסביר את תהליך הפקת היין. בקסטרא נמצאו גתות פשוטות, בעלות משטח דריכה אחד, וגתות גדולות ומשוכללות, בעלות כמה משטחי דריכה ושלחן יותר מבור איסוף אחד. משטחי הדריכה, תחתית בורות האיסוף והמדרגות רוצפו באבני פסיפס. בשונה ממקומות אחרים בארץ, שבהם מוקמו הגתות בשטחים חקלאיים וליד כרמים, נבנו הגתות בקסטרא בתקופה הביזנטית בתחומי העיר.

משרידי הגת ומחרסים מרחבי האימפריה הביזנטית שנמצאו בחפירות, אפשר ללמוד כי יוצרו כאן כמויות אדירות של יין, אשר כפי הנראה יוצאו לכל ארצות אגן הים התיכון.

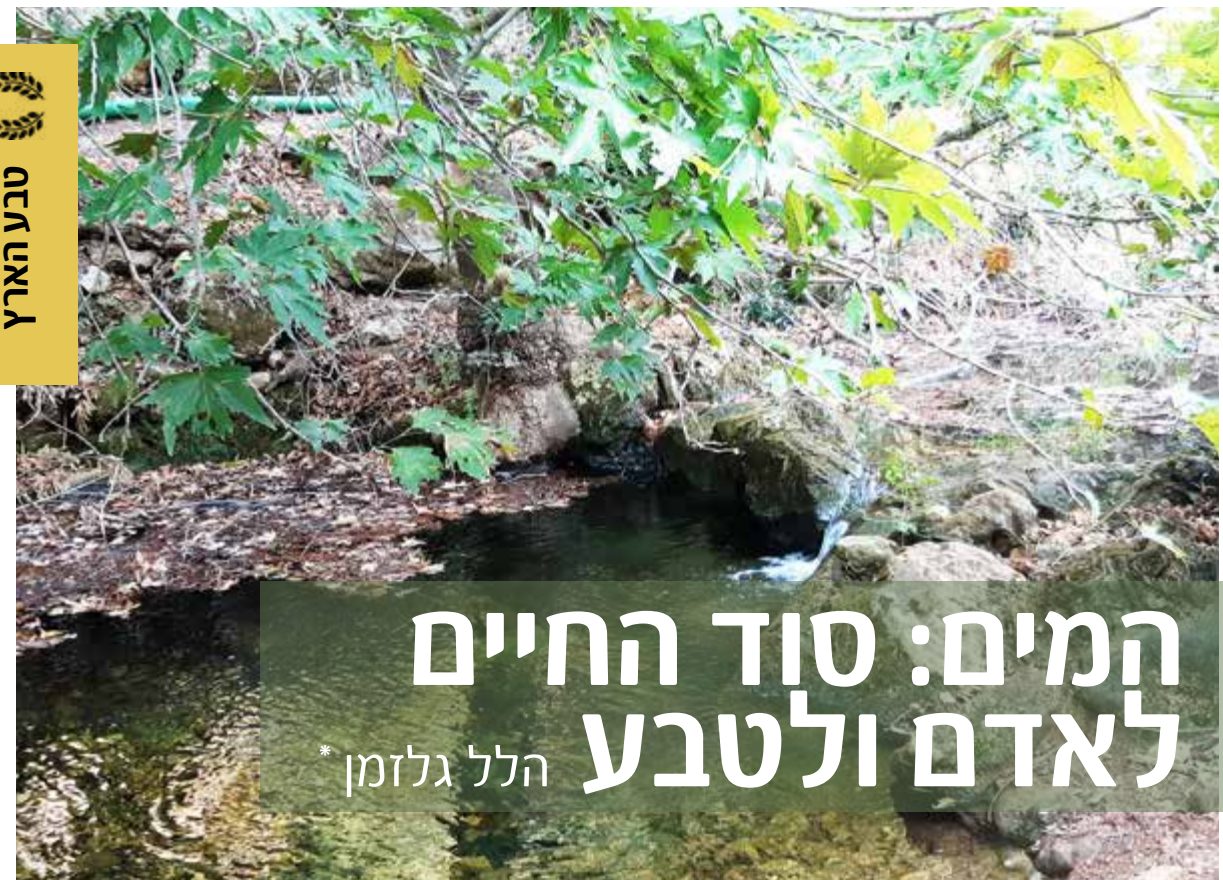
נשאיר את הגת מאחורינו ונעבור לבית הבד הנמצא ממול. מתקן בית הבד להפקת שמן זית שנמצא בחורבת קסטרא מדגים את התפתחות טכנולוגיית הסחיטה: בשלב ראשון, הותקנו שלושה מכבשי קורה ששירתו מפרכה אחת. כל מכבש כלל קורת עץ גדולה, שקצה אחד שלה הושען על גומחה בקיר ועל הקצה השני שלה הורכבו משקולות אבן. לאחר טעינת המכבש בסלי הזיתים המרוסקים, נתלו המשקולות על הקורה ליצירת לחץ לסחיטת הזיתים.

בשלב שני, הוסב אחד המכבשים למכבש בורג, כלומר: אל קורת העץ נרתמה משקולת אבן גדולה באמצעות בורג עץ. סיבוב הבורג הרים את משקולת האבן ותלה אותה על הקורה, וזו לחצה על ערמת סלי הזיתים המרוסקים. בורג העץ אפשר הרמת משקולת כבדה יותר לייעול התהליך.

לאחר שהתוודענו לפרק מרשים בהיסטוריה של האזור, נשוב לאכסניה, שם נוכל לצפות בסרט "חיפה: עיר-הר-ים".

הסרט הופק כחלק ממערך התוכניות החינוכיות של אנ"א, והוא לוקח את הצופים למסע חווייתי ולימודי בחיפה ובכרמל. הסרט מדגיש את המגוון האנושי שבאזור ואת האתגרים הסביבתיים הנוגעים למציאת איזון בין פיתוח לשימור. הסרט מזמין דיון בסוגיות עכשוויות, מקומיות ולאומיות, ואפשר להעמיק בהן בהתאם לאופי הקבוצה

טיול נעים

המים: סוד החיים לאדם ולטבע

הלל גלזמן *

המים חיוניים לכל החי והצומח, אך השימוש הנרחב שהאדם עושה בהם פוגע בטבע. נחל בצת שבגליל העליון שוקם וניצל מהתייבשות, אתם מוזמנים לטייל בו לאורך הזרימה

ארץ ישראל התברכה בשפע מעיינות ונחלים, הבוקעים בהרים ובעמקים וזורמים אל הים התיכון במערב ואל נהר הירדן, אל הכנרת ואל ים המלח במזרח. טרם כניסת בני ישראל לארץ כנען, נאמר על הארץ: "כי ה' אלוהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינת

ותהמת יוצאים בבקעה ובהר" (דברים ח, ז). בתקופת מלכות ישראל ואחר כך - כאשר היוונים והרומאים בנו את עריהם הגדולות - נבנו בארץ לראשונה מפעלים גדולים להטיית מים - בהם מפעל המים של ירושלים ואמות המים לקיסריה, לעכו, לציפורי ועוד. בתקופה ההיא, הובילו מים מהמעיינות הגדולים והמתוקים הן לצורכי תושבי הערים הן להשקיית בוסתנים, ואילו רוב גידולי השדה היו גידולי בעל. במשך אלפי שנות התיישבות בחבל ארץ זה, מצא לו האדם מקום משכן ליד מקורות מים טבעיים וניצל אותם לקיומו, בלי לפגוע באיזון של המערכות הטבעיות, לרבות אלו המתקיימות על המים.

הובלת מים למרחקים גדולים

השינוי הגדול בשימוש במים החל עם פרוץ המהפכה התעשייתית באמצע

המאה ה-19. המצאת מכונות קיטור וייצור החשמל בהמשך אפשרו לאדם להוביל מים למרחקים גדולים ולשאוב אותם לגבהים, אל מקומות היישוב העירוניים ההולכים וגדלים, והתעשייה והחקלאות התפתחו בקצב מהיר ביותר. תהליך זה לא פסח כמובן גם על ארץ ישראל, יובשו מרבית שטחי הביצה, מקורות מי הנחלים הוטו ומרבית המעיינות בארץ נשאבו ממקום נביעת המעיין לטובת שימושים שונים: חקלאות, תעשייה וצרכים ביתיים.

פיתוח מואץ של כושר האיגום באגני מי התהום הטבעיים ובמאגרים העל-קרקעיים ושל כושר השאיבה מהם הביא לכך שהיקף ניצול המים היה גבוה מהיקף המילוי השנתי החוזר של המאגרים מהגשמים. מצב זה הוביל עד מהרה לייבוש קבוע של מקורות מים, בשל השאיבה מהם, עוד לפני שהגיעו לשפיעה טבעית. במהלך תקופה זו,

יובשו בפועל 97 אחוז משטחי בתי הגידול הלחים בארץ, והם היו לשטחי חקלאות ולשטחים בנויים.

בתי גידול לחים שרדו בעיקר בגנים לאומיים ובשמורות טבע מוכרזות, ושטחם הכולל מגיע לכ-8,500 דונם - שהם כשלושה אחוזים בלבד משטחם המקורי. נחלי הארץ יובשו עקב שאיבה ממקורותיהם, ורובם היו לתעלות שפכים מזוהמות ונטולות חיים. רק במעט מהנחלים נותרה זרימה טבעית.

מאז שנות השבעים של המאה הקודמת, בשל המצב הקשה של מקורות המים הטבעיים, פיתחה רשות הטבע והגנים, בשיתוף רשות המים, מערכת של הקצאות מים לגנים ולשמורות במטרה לשמר את ערכי הטבע הייחודיים שנותרו בבתי הגידול הלחים.

מקרה נחל בצת

נחל בצת הוא מהיפים בנחלי הגליל העליון. בהליכה בת כמה שעות, המטיילים עוברים חורש מוצל, מערת נטיפים ופלג מים שלאורכו עצי דולב אדירים ושיחי הרדוף הנחלים, הבולטים בפריחתם הוורודה. אפשר לשלב במסלול גם ביקור בשתי חורבות עתיקות שבהן מתקנים חקלאיים ומבנים קדומים.

לאורך הנחל יש פריחה עונתית בחורף, באביב ובסתיו. בחלקו הראשון של המסלול (בין כביש 899 לחניון שרך), הפריחה רבה יחסית: רקפת מצויה ועירית גדולה בחודשים ינואר-פברואר, בן חצב יקינטוני ותורמוס ההרים בחודש מרס. בחלק של נחל בצת, פורחים בחודשים מאי-יולי זלזלת מנוצה, הרדוף הנחלים ושיחי אברהם, ובספטמבר - חבצלת קטנת פרחים.

המעיינות של נחל בצת שבגליל העליון יבשו לראשונה לחלוטין בבצורת הקשה שהייתה בשנים 2000-2001, וזאת בעקבות שאיבת יתר בקידוחים במעלה האקוויפר. כל בריכות המים יבשו, וכל החי והצומח שבהן מתו, והדולבים הגדולים ומלאי ההוד - תפארת הנחל - נכנסו לשלכת מוקדמת. בשנת 2004, במטרה להציל את נחל בצת, קיבלה רשות הטבע והגנים הקצאת מים מיוחדת מרשות המים. המים הוזרמו בצינור ממערכת מי השתייה של מקורות אל קטע הנחל שנפגע. כמות המים לא הספיקה לשיקום הנחל, ובשנת 2017 נמצאו שלושה דולבים מתים על גדת נחל. בעקבות זאת, בשנת 2018, הונח קו מים חדש במטרה לתגבר את הזרמת המים לקטעי הנחל שבהם גדלים הדולבים. מאז אנו מבחינים בהתאוששות המערכת האקולוגית בנחל. החזון הוא להחזיר את שפיעת המעיינות בנחל כבראשונה לאחר הפסקת הקידוחים. הקידוחים ייפסקו כאשר תושבי הגליל המערבי יקבלו מי ים מותפלים ממתקן התפלה המתוכנן לקום באזור זה.

* הלל גלזמן שימש עד לאחרונה ראש תחום ניטור נחלים ברשות הטבע והגנים.

יורדים אל הירדן

יהודית בדש *

תמונה מתוך הספר "רוב רוי על הירדן", מתוך: "הספרנים" - בלוג הספרייה הלאומית https://blog.nli.org.il/rob_roy

דברים אלו כתב ג'ון מקריגור כאשר נפרד מן הירדן לאחר מסע ארוך ומפרך שערך מצפון של הירדן לדרומו בשנת 1868. את קורותיו באותו מסע כתב מקריגור בספר: "רוב רוי על הירדן".

רוב רוי, אגב, היה הכינוי שהדביק מקריגור לשוטית שלו, שבה עבר את כל תלאות הדרך. הוא תיאר את אהבתו לשוטית, אהבת נפש, וכתב עליה באהבה ובהערצה. במכתב לידידיו

באנגליה כתב על השוטית: "היא כחצב כריאות חצוין ואורחת לי הנאה חרוכה" (שם, עמ' ט').

עם מקריגור נרד אל הירדן (ממש כמו אלעד). יש סיבה מיוחדת לרדת אליו בימים אלו של ראשית הקיץ שכן על ימים אלו

ממש נאמר: "וְהַיִּרְדֵּן מֵלֵא עַל כָּל גְּדוֹתָיו כֹּל יָמֵי קִצְרֵי" (יהושע ג, טו).

היה שלום, ירדן סבא, בתקווה מעמקא-דלבא כי עוד אשובה אליך. הנודע שבנהרות תבל - נמלים לאוניות סוחר לא היו לך. ערים על שפתך לא נבנו, שדות ירק לא הושקו ממימך וספינות לא הילכו על גליך. אבל רגלו של אברהם דרכה פה, נביאים ונסיכי ארץ איוו משכן על ידיך, תרועות מלחמה נשמעו סביבך, ובני ישראל חצרו לאחר שיד אלוהים הובישה את מימך מפניהם. הן ברי הדבר כי לא בכדי זרם שטפך אלפים בשנים באין צורך ובאין רואה. (מקריגור, ג'ון, רוב רוי על הירדן, הוצאת מערכות, 1982, עמ' טז)

* מנהלת חינוכית באשכולות

המלצה לטיול בנחל בצת

ההליכה בנחל בצת, רובה ככולה, מתנהלת בצל עצי חורש טבעי, הגדל לתפארת במצוקי הנחל ובאפיקו הזורם. בימי הקיץ הלוהטים, מורגשת קרירות מקומית לאורך המסלול. לפניכם הצעות לשני מסלולי טיול, שניהם בדרגת קושי קלה-בינונית.

מסלול מעגלי

אורכו של המסלול כשלושה קילומטרים. משאירים את הרכב במגרש החניה שבצד הצפוני של קיבוץ אילון. מכאן יורדים אל הנחל בשביל המסומן בסימון שבילים שחור וצועדים כקילומטר בדרך אספלט עד לבית המשאבות ההיסטורי של הקיבוץ. ממנו הולכים במסלול המסומן בכחול אל תוך הנחל. בדרך נראה בריכות מים ואת הדולבים הגדולים. הולכים עד המקום שבו מתחילה זרימת מים בנחל. חוזרים לרכב באותה דרך.

מסלול קווי

אורכו של המסלול כשישה קילומטרים. משאירים רכב אחד בחניון שרך שבח'רבת דנעילה - מול הכניסה ליישוב גרנות. ברכב אחר חוזרים לקיבוץ אילון לתחילת המסלול ומשאירים אותו במגרש החניה שבצד הצפוני של הקיבוץ. מכאן יורדים אל הנחל בשביל המסומן בסימון שבילים שחור וצועדים כקילומטר בדרך אספלט עד לבית המשאבות ההיסטורי של הקיבוץ. ממנו יורדים אל הנחל במסלול המסומן בכחול. ממשיכים ללכת בשביל המסומן בכחול במעלה נחל בצת אל נקודת מפגשו עם נחל שרך. משם ממשיכים בעלייה דרך נחל שרך אל ח'רבת דנעילה. אפשר לבקר בדרך במערת שרך, מערת נטיפים הסמוכה לשביל הטיול. זוהי מערה טבעית שנוצרה מהמסת הגיר על ידי מי גשמים. נכנסים לתוכה במסדרון ההולך וצר, ובסופו מגיעים לחדר רחב יותר. שם מתגלים נטיפים שונים: "אוזני פיל" ואחרים. המערה סגורה למבקרים בעונת החורף כדי לא להפריע לשנת החורף של העטלפים המתגוררים בה.

נושאים מרכזיים בהדרכה:

חורש ים תיכוני, זכות הטבע למים שלו, מערות נטיפים, שנת חורף של עטלפים.

שיקום נחלים

רשות הטבע והגנים פועלת לסילוק מזהמים מנחלי הארץ באמצעות המינהלה לשיקום נחלי ישראל שבמשרד להגנת הסביבה, והיא גם שותפה לקידום תוכניות אב לשיקום נחלים ולטיפוחם, להשבת בתי הגידול הטבעיים אליהם ולפיתוח אתרי נופש ותיירות בסמיכות להם לרווחת כלל האוכלוסייה. משנת 2000, בוצעו פעולות שיקום לאורך מאות קילומטרים של נחלים, בהם נעמן, קישון, חרוד, מורד הירדן, חדרה, אלכסנדר, ירקון, שורק, לכיש, בשור ובאר שבע. גדות הנחלים הוסדרו ועוצבו, הצמחייה הטבעית שבהם שוקמה, והוקמו חניוני יום רבים ושבילי אופניים המזמינים את הציבור לחזור אל הנחלים.

בית ילין במוצא

נחמה אייגנר *

האתר נמצא בדרך העולה לירושלים, בין מבשרת ציון ומוצא עילית והשכונות המערביות של ירושלים. זוהי ריאה ירוקה בתוך מרחב עירוני מפותח ומתפתח. עם התפתחות דרכי הגישה לירושלים, נבנו באזור כבישים מהירים ומחלפי ענק, והאתר נשמר כפנינה של מורשת, טבע ונוף ביניהם.

המבט סביב לאתר נחשף לנוף בוסתנים וטרסות חקלאיות הבנויות על ההר. בחורף, המרחב כולו ירוק ומעוטר בשקדיות, ובאביב הוא עוטה שפע פריחות. הנוף הירוק יוצר רצף ומסדרון אקולוגי טבעי.

בית ילין הוא הבית הראשון שנבנה מחוץ לחומות ירושלים העתיקה, וממנו התפתחה המושבה הקטנה מוצא. את השטח שעליו נמצא הבית, קנה דוד טביא ילין, מהעיר העתיקה בירושלים, עם חותנו יחזקאל יהודה במטרה להקים במקום משק חקלאי, אך הם לא הצליחו להגשים את רצונם.

הושע, בנו של דוד ילין, נישא לשֶׁרָח, בתו של יחזקאל יהודה, כאשר מלאו לשניהם 13 שנים. זו הייתה חתונה בין בן משפחת ילין, שעלתה לארץ מפולין, לבת משפחת יהודה, שעלתה לארץ מעיראק. נישואים בין עדתיים לא היו מקובלים אז בקרב בני היישוב הישן, וחתונה זו הייתה אירוע מיוחד.

דוד ילין ותלמה ילין מוכרים לנו כשמות של מוסדות חינוכיים פורצי דרך, אך מוסדות אלו נקראו על שם אנשי מעשה ורוח, שניהם ממשפחת ילין. משפחת ילין הייתה חלוצת המשפחות שיצאו מחומות העיר העתיקה למען בניית חיי עמל ומעשה עצמאיים.

בית ילין הוא אחד ממאות אתרי מורשת הפזורים ברחבי הארץ. אתר זה נושא סיפור היסטורי של חדשנות ושל יצירה, של בחירה אישית, של החלטה לצאת מחומות העיר העתיקה של ירושלים ולקיים חיים יצרניים. זהו סיפור על ראשוניות, על חלוציות, על יזמות ועל התיישבות

* נחמה אייגנר, רכזת הדרכה ופיתוח תוכן במועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

קאסר אל יהוד - צילום - אביתר ליכטמן

חצו ישראל את הירדן? בחלקו הדרומי, בסמיכות רבה לעיר יריחו. היום אפשר להגיע ממש עד לירדן באזור זה רק באתר הנקרא "קאסר אל יהוד" (ארמון היהודים).

בברית החדשה, תואר כיצד הטביל יוחנן את ישוע במי הירדן. קאסר אל יהוד מזוהה על ידי נוצרים ברחבי העולם כאתר הטבילה, ולכן צליינים ותיירים נוצרים רבים מגיעים למקום וחלקם אף משחזרים את רגע הטבילה וטובלים בעצמם במי הירדן. במשך השנים, נבנו לאורך הירדן מנזרים וכנסיות רבות לציון אירוע הטבילה והם שהעניקו למקום את השם "ארץ המנזרים". מנזרים וכנסיות אלו שימשו אכסניות לצליינים הרבים שהגיעו למקום. עד היום אפשר לראות את שרידי המנזרים לאורך הדרך. בנוסף, יש המזהים את המקום כמקום שבו נפרד אליהו מאלישע ועלה בסערה השמימית, כפי שמתואר בספר מלכים ב פרק ב.

נחזור לשוטית "רוברו" שהציתה את דמיונם של רבים. בשנת 1981, עלה בידיהם של רחבעם זאבי (גנדי), אז מנהל מוזיאון ארץ ישראל, של טייס בשם אורי ירום ושל חיים טופול השחקן להתחקות אחר השוטית. לאחר דין ודברים, הצליחו השלושה להחזירה לחיק הארץ לאחר שנעדרה ממנה 113 שנה. היא אף הוצגה בתערוכה זמנית במוזיאון ארץ ישראל בתל אביב

צילום - אביתר ליכטמן

לאחר ימי החורף העליזים, שטף הזרימות מן הצפון שוטף את האזור, ונהר הירדן בשיאו.

בתאריך י' בניסן, ארבעה ימים לפני חג הפסח, חצו בני ישראל את הירדן כדי להיכנס סוף סוף, לאחר ארבעים שנות נדודים במדבר, לארץ ישראל. אפשר רק לדמין את עוצמת ההתרגשות שאחזה בהם, כמה חיכו לרגע זה, והינה הם זוכים להיות בו, הם נכנסים לארץ! כשבני ישראל ירדו אל שפת הירדן וראו את הערוץ השופע (ראוי שניזכר בתקופתו היפה של הירדן, לפני שסכרים רבים נבנו על מקורותיו ודלדלו משמעותית את עוצמתו), הם נזכרו בנס אחר שאירע ארבעים שנה קודם לכן ושאבותיהם סיפרו להם על אודותיו - נס קריעת ים סוף. ספר יהושע ממשיך ומתאר כי כאשר דורכות רגלי הכוהנים על שפת הירדן, המים

נעצרים: **"יַעֲמְדוּ הַמַּיִם הַיַּרְדִּים מִלְמַעְלָה קִמּוּ יָד אֶחָד הַרְחֵק מֵאֵד בָּאָדָם (מֵאָדָם) הָעִיר אֲשֶׁר מֵצַד צָרְתָּ וְהַיַּרְדִּים עַל יָם הָעֲרֶבָה יָם הַמֶּלַח, תִּמּוּ נִכְרְתוּ" (ג, 17).**

אירוע חציית הירדן הוא אירוע כה משמעותי עד שחותמו ניכר אפילו בספר תהלים, שם נאמר: **"מֶה לָּךְ הָיִם כִּי תִגּוֹס הַיַּרְדֵּן תִּסַּב לְאַחֹר הַהָרִים תִּרְקַדּוּ כְּאֵילִים גִּבְעוֹת כִּבְנֵי צֶאֱן מְלֻפְּנֵי אֶדוֹן חוּלֵי אֶרֶץ מְלֻפְּנֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב" (קיד, 2-1).**

וכשחכמים כתבו במסכת ברכות (ט, א) **"כי הרוואה מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה"**, הם ציינו ברשימת המקומות שבהם צריך לברך על הנס את מעברות הירדן - המקום שבו חצה עם ישראל את הירדן, אז היכן

יש לתאם מראש ביקור
ופעילות במקום. פרטים
על אודות בית ילין ואתרי
מורשת נוספים ברחבי
הארץ אפשר למצוא באתר
האינטרנט של המועצה
לשימור אתרי מורשת
בישראל: המועצה לשימור
אתרי מורשת בישראל-
אתרי המורשת.

אתר בית ילין

המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל הוקמה בשנת 1984 בעקבות מעשי
הרס ופגיעה במורשת הבנויה של ארץ ישראל. המועצה פועלת למניעת הרס
של מבנים בעלי חשיבות היסטורית ואדריכלית ולשימורם. שימור מאפשר לנו
להעביר את הסיפור שהמבנה, המבנים או המרחב נושאים בדרך אותנטית
ומוחשית. לצד שימור מבנים, המועצה לשימור אתרים עוסקת בהנחלת
המורשת המוחשית לאוכלוסיות מגוונות: תלמידים, חיילים, ומתעניינים מקרב
הציבור הרחב. ברחבי הארץ אתרי מורשת רבים שאפשר לבקר בהם, לחוות
חווייה מן העבר ולהתחבר לשורשים.

התמונות באדיבות רותי ארבל פסח, מנהלת אתר בית ילין, ואיציק שווייקי מנהל מחוז ירושלים במועצה לשימור אתרי מורשת בישראל.

בשנת 1890, הקימו יהושע ושרח את ביתם בנחלה ונטעו
סביבו כרם ובוסתן. אליהם הצטרפו משפחות נוספות וכך
התפתחה המושבה מוצא. בסוף שנות העשרים של המאה
ה-20, התגוררו במושבה כ-20 משפחות.

יהושע עצמו עזב את המושבה במלחמת העולם הראשונה,
לאחר שנים שהתגורר במקום בגפו לאחר פטירתה של

יהושע קיבל את הנחלה לאחר מות אביו, וכאיש בעל חזון
ויוזמה, החליט בשנת 1871 להקים במקום ח'אן דרכים על
הדרך שנסללה שנתיים קודם לכן (ב-1869) מיפו לירושלים.
הח'אן שימש מקום מנוחה והתרעננות לעולים לירושלים
במשך כמה שנים ואז נסגר. יהושע לא ויתר, הוא המשיך
לחשוב על יוזמות עסקיות והקים מפעל לרעפים, אך גם
הוא פעל זמן קצר ונסגר.

השימור מאפשר לנו לספר את הסיפור ההיסטורי בדרך
מוחשית, שמחזקת את החיבור למאורעות העבר במקום
התרחשותם.

כיום, אפשר לבקר בביתה של משפחת ילין, לשמוע את
סיפור המשפחה ואת סיפור ההתיישבות באזור ולצפות
בסרט על אודות המקום. בנוסף, אפשר לעלות לגג הבית
לנקודת תצפית מרחבית על הדרך, על היישובים ועל
האזורים הירוקים שבואכה ירושלים; לבקר בבוסתן שעבר
שימור ושיקום ובו כרמים, עצי פרי וגנות תבלינים; לראות
את התנור של מפעל לבנים שפעל בסביבה וששוחזר
בנחלה. במרתף הבית, שבו שכנה בעבר רפת, מפעילים
בוגרי בית הספר לאומנות הקובייה בירושלים סטודיו
לקדרות, אפשר להשתתף בסדנאות וליצור כלי קרמיקה,
וכן לרכוש מתוצרת הסטודיו. באתר מגוון הדרכות והפעלות
לקבוצות ולמשפחות.

אשתו. במאורעות תרפ"ט, פגעו פורעים קשות במושבה
ובתושביה, והרגו שבעה אנשים בבית משפחת מקלף.

סמוך לביתם של יהושע ושרח שוכן בית הכנסת העתיק
ששימש את תושבי מוצא. הוא נבנה על שרידיו של מבנה
הח'אן, שממנו נותרו קשתות וקירות. בית הכנסת היה לב
המושבה, מקום התכנסות לאספות ולאירועים. אחד מחדרי
בית הכנסת שימש בית ספר לילדי המושבה, שם למדו
ילדים מכיתה א'-ט'. מורה אחד בלבד לימד בבית הספר
והוא עבר בין התלמידים ולימד כל אחד על פי גילו.

ברבות השנים, ניטש בית ילין ונזנח, קירותיו החלו להתפרק,
אבנים מהם נגנבו, ובסביבה שררה עזובה. בשנת 2006,
יזמו צאצאי המשפחה את שימור הבית. בשיתוף המועצה
לשימור אתרי מורשת בישראל, עבר הבית תהליכי שיקום
ושימור, הגן והבוסתן שסביבו טופחו מחדש.

סיפורי תל אביב מרכז סוזן דלל

חדווה בן סיני *

סיפור של סיור

על מחיר אחר, וכך התנהל בנועם מו"מ במשך שעות ארוכות. משהוסכם על מחיר, יצאו האדונים אל השטח לקבוע את גודלו - וזאת לפי ידיו אבנים. מספרים כי אהרון שלוש הצליח לייסד את האבנים למרחק כה רב שהפעים את האפנדי, בעל הקרקעות, שעזמו התנהלה העסקה. על חלקה זו, מחוץ לחומות העיר יפו, הקים שלוש את ביתו. חלק מהמחלקה מכר לחברה "עזרת ישראל" לשם הקמת השכונה נווה צדק. בשנת 1887, החברה "עזרת ישראל", שבראשה עמדו האחים רוקח, בנתה 48 בתים על החלקה, מרביתם בני קומה אחת. **כך נכתב בעיתון "המגיד"**

מיום י"ט באלול תרמ"ז, 1887: "אסאח להודיע להקוראים הנכבדים, כי אס אחינו עזת האשכנזים כיפו, אשר מספר נפשותיה עולה לחמש מאות, התעוררו אס הם ויעשו חברה לבניין בתים. וחפצם הטוב הצליח בידם. מספר החברים שמונה וארבעים וכאספר הזה יהיו הכתים, ויהיו נקראים 'נווה צדק'."

(דוד בוימגארטען).

משפחות יש בשכונה, וכן בית כנסת לרווחת הציבור, ואם כך, אזי יש צורך בבתי ספר לחינוך. מייד נרתמה למשימה חברת אליאנס - הלא היא חברת כי"ח, כל ישראל חברים - והבטיחה לחנך את הנוער על פי כל הסטנדרטים האירופאיים וכי התלמידים יהיו פריזאים גאים! מנגד, נרעשה אגודת חובבי ציון: סיימנו אלפיים שנות גלות כדי להיות אירופאים גאים בארץ ציון המתחדשת??? הוויכוח לא תם,

גבעות חול צהובות
אפיינו את הנוף שבו
הוקמה שכונת נווה צדק
ושכונות נוספות ולימים
גם אחוזת בית - הלא
היא תל אביב,
כיצד התחיל הכול?

בשנות השמונים של המאה ה-19, רכש הסוחר אהרון שלוש חלקת אדמה גדולה ממזרח לשכונת מנשיה ששכנה על קו החוף. וכיצד נערכה עסקת נדל"ן בסוף המאה ה-19? שני אנשים היו שרועים על מחצלת אחת - אחד המעוניין לרכוש אדמה ואחד המעוניין למכור. בעודם יונקים מן הנרגילה ושותים קפה, העלה אחד מהאדונים הצעת מחיר. עמיתו פתח בהתמקחות

* מורה לשל"ח וידיעת הארץ ומרכזת תוכניות זיכרון והנצחה באגף של"ח.

אלא הביא להקמתם של שני בתי ספר. קריית חינוך הוקמה בשנת 1892. תחילה הוקם "בית הספר אליאנס" לבנים, שבו למדו התלמידים בצרפתית ולמדו מקצועות הנלמדים באירופה. זמן קצר אחר כך, הוקם בית ספר לבנות, שבו למדו הבנות בעברית נושאים הקשורים לארץ ישראל. הורים מהשכונה שחפצו כי בניהם ילמדו בעברית רשמו אותם ללמוד בבית הספר לבנות. כך עשה גם אביו של נחום גוטמן, שמחה אלתר, שנמנה על סגל המורים בבית הספר. נחום גוטמן תיאר את חווית כניסתו לבית הספר:

"כאשר עליתי בפעם הראשונה ללמוד בכיתה אשר בקומה העליונה, התיישבתי באולם פנוי ליד אחת הבנות. הכנתי חפצי לחלון, וחפסי נאלו לי בכת אחת כמו על פני חסך, פלאי עולם חדש וזר... אשר מעתה כפס את ליבי לתמיד: גבעות חול צהוב, גבעות רכות, אססתלסלות אחת בשכנתה... כאן, הכל היה אחרת, מלא אור. בעיני כולם הייתה זו שמחה, אך לי נראתה כעולם חי וחרתק... בחצר בית הספר לבנות, בחדרים שבקומה ראשונה, ובחצר הסמוכה שרו חורי בית הספר עם בני משפחותיהם... החורה שזר משמאל לנו היה החורה לחשבון ולסירה פאפר. הוא היה בעל זקן ארוך וחפוף. וכשהיה חנאן "בקונצרט" שלו היה סערו אסתבך בין קיפולי חפוחית היד. בסבלנות גדולה היה מלמד את בנות השבע שירי ילדים. בסבלנות גדולה יותר היה מלמד אותן את לוח הכפל, וחחליק על שיער הילדות לכל יהיה פרוש."

(מתוך: נחום גוטמן, "בין חולות וכחול שמיים", יבנה, 2001, ישראל, עמ' 36).

בניין בית הספר לבנות - שכונה "האבטונומיה הרוסית" משום שבתחילת דרכו היו מרבית המורים בו נתינים רוסיים - היה למרכז תרבותי וחינוכי פעיל. המורים גרו בקומה השנייה, מעל חדרי הכיתות, ופעלו במפלגות ובמוסדות לאומיים.

עם השנים, הלכה השכונה והזדקנה, ושני בתי הספר נסגרו מחוסר תלמידים. בשנת 1898, שוקמו הבניינים במימון משפחת דלל - להנצחת בת המשפחה סוזן שנפטרה בטרם עת ושאהבה מחול - ובסיוע עיריית תל אביב-יפו ומשרד התרבות. קריית החינוך מסוף המאה ה-19 הייתה למרכז תרבות ואומנות בסוף המאה ה-20. באולם ההתעמלות של בית הספר לבנות, פועלת כיום להקת המחול האתנית "ענבל". בית הספר לבנות, הקרוי כיום "בניין ירושלמי", משמש משכנה של להקת המחול "בת שבע" ומשכנו של התיאטרון לילדים ולנוער על שם אורנה פורת. בית הספר לבנים - שבעבר התקיימו בו נשפי פורים שארגן ברוך אגדתי ושבמרפסתו עמד ז'בוטינסקי וגאם באוזני המתנדבים הארצישראלים - משמש היום ביתו של תיאטרון נווה צדק.

את רחבת מרכז סוזן דלל תכנן האדריכל שלמה אהרונסון. הוא בחר להחזיר למקום מעט מהניחוח שאפיין אותו במאות ה-18 וה-19: פרדסים, תעלות המוליכות מים מן הבאר (שחברה במרוצת השנים) והרבה חולות שאהרונסון בחר להציגם באמצעות אריחי הרחבה הבהירים.

על הקיר שבמערבה של רחבת סוזן דלל, נמצא המיצג "תוצרת הארץ", יצירתו של דוד טרטקובר, תושב השכונה. מציג זה הוא עבודת קרמיקה הפרושה על פני שלושה חלקים המספרת את סיפור השכונה. בתמונה הימנית ביותר, מוצגים אנשי המעש, אלו שהביאו להקמת השכונה בחולות:

במרכז התמונה שמעון רוקח, המכונה "השר"; בחלקה השמאלי של התמונה, חבוש תרבוש, מוצג היזם אהרון שלוש; עומד מדים האיש ששלוש נעזר בקשריו איתו להשגת היתרים כאלו או אחרים לבנייה - סגן הקונסול הבריטי חיים אמזלג; ובפינה הימנית זרח ברנט, שיזם את הקמת שכונת נווה שלום הסמוכה.

מנווה אילן לשער הגיא

יעקב שקולניק *

האתר להנצחת יהודי בלגיה, המקום שבו מתחיל הטיול הרגלי. צילום יעקב שקולניק

מנווה אילן לשער הגיא

אופי המסלול: מסלול הליכה המתאים לתלמידי חטיבת ביניים ותיכון.

אורך המסלול: כ-6 ק"מ.

משך הטיול: כ-4 שעות.

הגעה לנקודת המוצא: נכנסים לנווה אילן, לאחר כ-800 מ', פונים שמאלה במעגל התנועה. במעגל התנועה הבא, כ-100 מ' אחרי הראשון, פונים ימינה. ליד גן האירועים קדמא נמצא סימון דרך של קק"ל, המפנה אל יער המכללות ואל חורבת מצד (סימון שחור). הדרך יוצאת אל מחוץ לגדר נווה אילן. לאחר כ-400 מ', נגיע לרחבה. ברחבה ניצב סלע גדול שבו חקוקה כתובת המנציחה את יהדות בלגיה שנספתה בשואה. בין העצים בנתה קק"ל חניון קטן.

נקודת סיום: תחנת דלק פז בשער הגיא. נכנסים לתחנה (רק מכיוון ירושלים) וחונים ברחבת החניה, מאחורי התחנה.

דרכים רבות עולות
לירושלים מאז ימי
קדם. מסלול טיול זה
מוכר פחות לציבור
המטיילים והוא מציג
את כל הטוב והיפה
שבהרי ירושלים. תגלו
כאן נקודות תצפית
נוף מרהיבות, פריחה
ססגונית באביב
ואתרים קדומים לצד
דרך עתיקה שהובילה
אל העיר הקדושה

* באדיבות קרן קימת לישראל, החטיבה לחינוך ולקהילה

במרכז היצירה, מוצגת תמונה מחיי היומיום של תושבי השכונה: בנות המתחילות את שיעור הספורט שלהן בבית הספר לבנות; הרכבת שעברה בשכונה פעמים מספר והשמיעה את קול הצופרים; הדילג'אנס, התחבורה הציבורית שעברה דרך השכונה בדרכה מיפו לירושלים.

וברקע, בחלקה העליון של התמונה, אחוזת בית, תחילתה של תל אביב.

את התמונה השלישית, השמאלית, הקדיש דוד טרטקובר לאנשי הרוח שדרו בשכונה: משמאל, יוסף חיים ברנר מניח את ידיו על כתפו של אד"ר, אלכסנדר זיסקינד רבינוביץ'; דוד שמעוני עומד במרכז ומשעין את מרפקו על כתפו של ש"י עגנון. כולם חטאו בכתיבה, כמו גם דבורה בארון, המופיעה בתחתית התמונה, וכולם נהגו לחלוק את הגיגיהם אלו עם אלו. בכוכב הכחול מופיעה דמותו של הרב אברהם יצחק קוק, מאבות הציונות הדתית שהגיע אל השכונה לכהן כרבה של יפו ושכונותיה בשנת 1904 בעקבות בקשתם של תושבי יפו.

אתם מוזמנים לצאת ולגלות את סמטות השכונה, להתרשם מהבתים וללכת בעקבות סיפוריהם של דריה הראשונים של שכונת נווה צדק.

שיטוט מהנה!

המצדית התורכית בחורבת חרסיס- צילום יעקב שקולניק

דף שיח: עולים לירושלים

מסלול הטיול יציג בפני החניכים את אחת הדרכים לירושלים המוכרות פחות. אנו מזמינים אתכם לנצל את אחת ההפסקות בדרך כדי להפעיל את החניכים בנושא הדרך לירושלים, זאת באמצעות דף השיח המעודד דיון ושיח בנושא חשיבותה של ירושלים והדרכים אליה.

דף השיח

חורבת חרסיס

כ-100 מ' מאבני המיל, לפני תחנת המשנה של חברת החשמל, נסטה שמאלה מהדרך המסומנת באדום ונרד בשביל המסומן בכחול והמגיע עד ערוץ נחל אילן (ואדי חרסיס). בערוץ נפנה ימינה לדרך המסומנת בירוק. לאחר כ-400 מ', נמשיך לצעוד בדרך המסומנת באדום (דרך דיפנבייך), היורדת מרכס משלטים. הדרך עוברת ליד חורשה ובה חניון קק"ל ופונה שמאלה לתחנת דלק המסמנת את קצה המסלול. ממש לפני תחנת הדלק, נראה את חורבת חרסיס ובה מבנה אבן - אחד מ-17 מבנים שבנו העות'מאניים בשנות השישים של המאה ה-19 עם סלילת הדרך מיפו לירושלים.

מצפור לוקי

מרחבת החניה יוצאות שלוש דרכים, נבחר בזו המסומנת בירוק. הדרך עולה במדרון ומובילה למצפור לוקי, הנמצא כ-400 מ' מתחילת הדרך. קק"ל הציבה כאן חמישה ספסלים ושולחנות פיקניק המוצלים בפרגולות קטנות. סביב נוף מרהיב של פארק רבין ושל הרי ירושלים. למרגלותינו עובר נחל אילן, ומעבר לו רכסים, בהם "המסרק", חורבת עלקת, שלוחת משלטים, היישובים שורש, בית מאיר ושואבה וכביש ירושלים-תל אביב.

אבני מיל

חורבת מצד- צילום יעקב שקולניק

אל חורבת מצד

שלט אבן בקצה המערבי של רחבת גן הפסלים מספר שהיער באזור זה חודש לאחר שרפה על ידי ידידי קק"ל מהולנד. מהשלט עולה דרך עפר המסומנת בסימון אדום לראש הגבעה. נעלה בה כ-400 מ' ונגיע לחורבת מצד. הגבעה מתנשאת לגובה של 530 מ' מעל פני הים, ובראשה נבנה המצד על יסודות מהתקופה ההלניסטית.

את המצד בנו, כנראה, החשמונאים. מאוחר יותר, בנו הרומאים מצד אחר, ואת שרידיו רואים עתה במקום. המצד נועד לאבטח את הדרך שעלתה לירושלים מאמאוס (לטרון) ומלוד.

מחורבת מצד נצעד מערבה בדרך המסומנת בסימון אדום והעוקבת אחר הדרך הרומית העתיקה. שימו לב לעצי הארז שנטעה קק"ל במרחק של כחצי קילומטר מהמצד.

גן הפסלים

הדרך יורדת ביער קק"ל מעורב בחורש טבעי. לאחר כ-1.5 ק"מ, נגיע לרחבה גדולה שלידה חניון קק"ל נוסף, המוקדש לזכרו של בני קפלן, מבוני חבל לכיש. סביב לרחבה הוצבו בשנת 1998 פסלים סביבתיים, פרי שיתוף פעולה של חטיבת החינוך בקק"ל ושל ארגון המורים. עם הפסלים שבמקום נמנים "יעלים", יצירתה של יעל שגב; "כיסאות" - מחווה לספר משלי, יצירתו של איציק עדי; ו"חלון לנוף" של יהודה אשל.

מצפור לוקי. צילום יעקב שקולניק

לטם - טבע נגיש לכולם היא עמותה הפועלת לקידום יכולות של אנשים שלהם צרכים מיוחדים על ידי פעילות חווייתית בטבע. משנת 1993, העמותה עוסקת בהדרכת אוכלוסיות מיוחדות בחיק הטבע בדרך נגישה ומותאמת.

בשנה החולפת, שנת 2019, פעלו וטיילו בהדרכת העמותה כ-35,000 ילדים ומבוגרים, בהם הסובלים נכות פיזית, לקות שכלית, לקות נפשית, עיוורון וכבודות ראייה, חירשות וכבודות שמיעה, ילדים ונוער בסיכון.

באמצעות מרכז נגיש להכיר, העמותה מקדמת הנגשת תוכן ושירות לאוכלוסיות אלו ברחבי הארץ.

הוראות הגעה

פונים מכביש 79 לקיבוץ הסוללים, בכיכר הראשונה פונים שמאלה, ובשנייה פונים ימינה לכיוון שמשית. לאחר כ-300 מטר, פונים שמאלה ויורדים בדרך עפר שבתחילתה שילוט גדול וברור המסביר על אודות המקום והמספק מידע לרוכבי אופניים. השילוט ממוקם מעל לחניית נכים רחבה ונוחה שמתאימה גם לאוטובוסים. אפשר להמשיך בדרך העפר, לצד עצים שונים, לקצה הדרומי של המסלול - שם יש חניית נכים כפולה. באפליקציית וויז יש לכתוב "סינגל שמשית".

הוראות בעניין נגישות

הדרך סלולה ומתאימה לכיסאות גלגלים, לעגלות תינוקות ולאמצעי הליכה שונים. שימו לב שאין במקום שירותים. היושבים בכיסאות גלגלים מתקשים לצפות בגת.

חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (ה'תשנ"ח, 1998):

"להבין על כבודו וחירותו של אדם עם מוגבלות, ולעבן את זכותו להשתתפות שוויונית ופעילה בחברה בכל תחומי החיים, וכן לתת מענה הולם לצרכיו המיוחדים באופן שיאפשר לו לחיות את חייו בעצמאות מרבית, בפרטיות ובכבוד, תוך חיזוי מלא יכולתו."

שביל סלול - נגישות בשמורת יער הסוללים

השביל הנגיש ביער הסוללים מתאים כנקודת עצירה ראשונה בדרך לטיול רב יומי בצפון וכן מספק חוויית טיול יפה בפני עצמה. מומלץ ללכת בו בעונת החורף, במיוחד בעונת הפריחה. השביל מעניין פחות בעונת הקיץ.

תיאור השביל: מדובר במסלול יפה וקצר, כשני קילומטרים אורכו, המתפתל בתוך יער אלונים תבור, בינות למרדכי פריחה. לאורכו של השביל נקודות תצפית לכיוון העמק שבו זורם נחל ציפורי ושמעליו גבעות אלונים ורכסי הגליל העליון. בהליכה בשביל נראה מערה שנחצבה בסלע הקירטון עוד בתקופת הברזל ומאז שימשה את בני האדם לאורך תקופות שונות. כן נראה גת מהתקופה הביזנטית שאלה הביאו את הענבים שנבצרו בכרמי האזור. הגת השתמרה יפה, אפשר לראות בה את משטח הדריכה ואת בור האיגום הגדול. לקראת סופו, השביל עובר ביער נטוע של ברושים ושל אורנים ומאפשר לנו השוואה מעניינת בין יער נטוע ליער טבעי.

בקצה השביל נמצא חניון. נוכל לחזור בדרך המונגשת שבה הגענו או לצעוד בעמק לצד נחל ציפורי, בדרך עפר לבנה שאינה מונגשת. מרחבת החנייה מוביל שביל קצרצר נוסף אל גשר העובר מעל נחל ציפורי והמוליך אל פינת ישיבה נחמדה. קטע נחל זה שוקם: הושבו פיתוליו הטבעיים, נחפרו גדותיו וניטעה בהן צמחיית נחלים אופיינית. אט אט מתחילים בעלי החיים לשוב אל קטע הנחל המשוקם.

המפה מתוך אתר eyarok של קק"ל

טבע נגיש לכולם

חירות הנגישות / עמותת לטם

הטבע והשהייה בטבע מיטיבים עם האדם ונחוצים לאיכות חייו, אך חוויית הטבע נמנעת מילדים וממבוגרים רבים שלהם צרכים מיוחדים. ברוח חג החירות, נוכל לומר כי נשללת מהם חירות בסיסית וטבעית של חופש תנועה ושל יכולת ליהנות מבילוי ומחשיפה לטבע בשל מוגבלויות שונות. אנשים רבים מאוד רואים רקפת או כלנית רק בעציץ, שומעים את זרימת המים רק בכיור. מבחינת ילדים רבים, טיול משמעו רק ראיית נוף הנשקף מחלון האוטובוס אם בכלל.

הנגשת שטחים פתוחים הוא נושא מורכב ומאתגר. בעקבות תקנות הנגישות שנכנסו לתוקף בשנת 2008 - יותר ויותר מקומות בילוי, פארקים, חורשות, גנים לאומיים, מרכזי מבקרים, מוזיאונים ועוד הותאמו ומותאמים גם לאנשים שלהם מוגבלות.

להבדיל מאתרים אורבניים, בחיק הטבע הפיתוח הוא על פי רוב מינימליסטי ונעשה בדרך של השתלבות מרבית עם המקום ושל מתן כבוד לטבע ולאלמנטים בעלי ערך היסטורי, נופי או ארכיאולוגי. הנגשה מיטבית נעשית בדרך מושכלת, התומכת באתר ואינה פוגעת בו ובהקפדה על עקרונות מספר:

1. חוויה שווה - אדם שלו מוגבלות המבקר בשטח פתוח יוכל לחוות חוויה דומה לזו שחווה אדם ללא מוגבלות.
2. מוקדי עניין - השביל הנגיש יגיע לנקודות מרכזיות או למוקדי עניין בשטח שהם ליבו של המקום.
3. הכלה או שילוב בחברה - נגישות תאפשר לאדם שלו מוגבלות לחוות את המקום עם שאר הציבור ולא בנפרד.
4. רציפות הנגישות - השביל הנגיש יימשך ברציפות מנקודת ההגעה לשטח הפתוח ועד למוקדי העניין שבהם האדם שלו מוגבלות יכול לבקר.

כיום ברור כי הנגשה פיזית של מסלולים היא רק חלק ממכלול של גורמים שיש לתת עליהם את הדעת כשרוצים לאפשר למגוון אוכלוסיות מיוחדות פעילויות בחיק הטבע וטיול נוח ומותאם. צוות עמותת לטם עמל כבר מעל ל-25 שנה במטרה לתת מענה הולם לכלל האוכלוסייה המיוחדת בישראל ולאפשר לה חווית טיול חינוכית, מעצימה ומהנה. אנו שמחים להזדמנות לשתף אתכם בניסיונו, להמליץ על מסלולים נגישים ולפתוח את הדלת אל הטבע לכולם.

בישראל חיים כמיליון וחצי אנשים שלהם מוגבלות. בחייהם של אלו, המושג "חירות" עומד למבחן כל יום וכל שעה מחדש. פעולות פשוטות ויומיומיות, שימוש בשירותים מגוונים, הנאה מחוויות ומהתנסויות בדרך מכבדת ושוויונית - כל אלה אינם מובנים מאליהם בחייהם והם דורשים היערכות, תכנון, התאמה ועזרה

"וַעֲשִׂיתָ מְנֹרֶת זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה תַעֲשֶׂה הַמְּנֹרָה יִרְכָּה וְקָנָה גִבִּיעִיהָ כַּפְתָּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמָּוֶנָה יִהְיוּ. וְשֵׁשֶׁה קָנִים יֵצְאִים מִצְדֵּיהָ שְׁלֹשָׁה קָנִי מְנֹרָה מִצְדָּהּ וְשְׁלֹשָׁה קָנִי מְנֹרָה מִצְדָּהּ הַשְּׁנִי. שְׁלֹשָׁה גִבְעִים מְשְׁקָדִים בְּקָנָה הָאֶחָד וּפָרַח וּפָרַח וְשְׁלֹשָׁה גִבְעִים מְשְׁקָדִים בְּקָנָה הָאֶחָד כַּפְתָּר וּפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֵּצְאִים מִן הַמְּנֹרָה. וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גִבְעִים מְשְׁקָדִים כַּפְתָּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ. וְכַפְתָּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמָּוֶנָה וְכַפְתָּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמָּוֶנָה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֵּצְאִים מִן הַמְּנֹרָה. כַּפְתָּרֶיהָ וְקָנָתָם מִמָּוֶנָה יִהְיוּ כָּלָה מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר. וַעֲשִׂיתָ אֶת נִרְתִּיהָ שִׁבְעָה וְהֶעֱלָה אֶת נִרְתִּיהָ וְהָאִיר עַל עֶבֶר פָּנֶיהָ."

במקום אחר (מנחות כח ע"ב), מתוארים חלקי המנורה:

"וּגְבִיעֵין לְמָה הֵם דּוּמִים? כִּמְיִן כּוֹסוֹת אֶלְכַּסְנִדְרִיָּה. כַּפְתּוֹרִים לְמָה הֵן דּוּמִים, כִּמְיִן תַּפּוּחֵי הַכֶּרְתִּיִּים. פְּרָחִים לְמָה הֵן דּוּמִים? כִּמְיִן פְּרָחֵי הָעֵמּוּדִין."

בני משפחת הראובני - אפרים, חנה, אילת השחר ונוגה - הקדישו מחשבה רבה לדמיון שבין דמותה המתוארת של המנורה ובין מיני מרווה שונים:

א. המרווה מצטיינות בפרחים מאירים "למרחקים שופע אור פרחי המוריות אורות נפלאים: בני גוני הוורוד, הארגמן, הצהוב וביניהן אור לבן בוהק".

ב. הסתעפות ענפי המרווה מזכירים מבנה של מנורה: "קח מוריה ישראלית בעלת שישה קנים והפנה את השניים האמצעיים למישור של ארבעת האחרים והרי לפניך הסתעפות בתבנית המנורה".

ג. במבנה המנורה צורות הנמצאות במיני מרווה שונים.

ד. המנורה הייתה מקושטת בגביעים, הדומים לגביעי מרווה ירושלים הנשאים על הצמח זמן רב לאחר נשירת הפרחים.

ה. תפוחים כרתיים הם עפצים דמויי תפוחים המצויים במין מרווה הגדל בכרתים. תפוחים אלו היו בעלי מוניתין בימי קדם, גם מחוץ לארץ גידולם.

פרופ' אבינועם דנין דן ארוכות בעניין הדמיון שבין המרווה לתבנית המנורה. הוא בחן את המרווה נושאת התפוחים הגדלה בכרתים ומצא שמרווה זו משמשת גם כיום למאכל ולמרפא וששמה הולך לפנייה כיום כמו בימי התלמוד. מחקרו זה תרם רבות לחיזוק דברי הראובנים

פרח העוונה

פריחה אביבית לזהב

אמוץ דפני וסאלח עקל ח'טיב*

צילום: נעם עביצל

ברשימה זו נדון בצמחים הקשורים בפולקלור המקומי לאור, זריחה ומנורות

"רִאִיתִי רֶשַׁע עֲרִיץ וּמִתְעַרָּה כְּאֶזְרַח רַעְנָן. וַיַּעֲבֹר וַהֲנִה אֵינֶנּוּ וְאֶבְקָשֶׁהוּ וְלֹא נִמְצָא" (תהילים לז, לה-לו).

פסוק זה משווה את הרשעים לשיח האזרח שכן כמו שפריחתו של שיח זה מופיעה ונעלמת בפתאומיות כך גם ההצלחה של הרשעים מפציעה וחולפת במהירות. לדברי אפרים הראובני**, בחר הפסוק להמשיך את הרשע לשיח הקידה השעירה שכן "הוא היחיד, אשר לפתע מופיע וזוהר וזורח על פני כולם, וכעבור עת קצרה עובר זהרו, והוא שב ואובד ברקע הכללי". לדבריו, בפסוק זה, המילה "מתערה" היא מלשון ערום ועריה.

קידה שעירה היא שיח קוצני וסובר ה"נדלק" בפתאומיות בפרחה לזהב בתחילת האביב, ומכאן שמו הערבי קִנְדוּל (قندول), הנגזר מהמילה הלטינית Candela, שפירושה נר. אפרים הראובני נפגע מזריחת הפריחה המפתיעה של הקידה.

בנו, נוגה הראובני, טען שעל שום הזריחה המיוחדת שלו, קראו אבותינו לשיח בשם אזרח - משורש זרח. ככתוב:

* אמוץ דפני, בוטנאי ומשורר ישראלי, פרופסור אמריטוס במכון לאבולוציה ובחוג לביולוגיה אבולוציונית וסביבתית באוניברסיטת חיפה. סאלח עקל ח'טיב, מורה של"ח לשעבר, מורה דרך וחוקר פולקלור צמחי א"י.
** אפרים הראובני (1881-1953), בוטנאי, וחוקר פולקלור צמחי הארץ.

הצעה להפעלה:

ניתן להמחיש השימוש במדרגות, בעזרת תלמיד שמקבל משימה אישית 'סודית', להסתתר בתוך התעלה ולהגיח בהפתעה בזמן ההסבר של המדריך בתיאטרון.

המתקן הוא תעלה באורך של כ-6 מ' העוברת מתחת לבמה ומגיעה אל מתחת למרכז האורקסטרה, ברוחב ובגובה של כ-0.6 מ'. התעלה מבצעת תפנית של 90 מעלות מתחת לבמה ופונה צפונה מתחת ללוחות אבן ענקיים - אזור שטרם נחפר. מידותיה מאפשרות לשחקן להיכנס בזחילה ולהופיע לפתע לפני הקהל במרכז האורקסטרה.

לדברי צוק, "מדובר במתקן שחשפנו, חגי יוחנן ואנוכי, בחפירות שהתבצעו לפני מספר שנים על ידי רשות הטבע והגנים ועתה, עם השלמת המחקר ושלילת התעלה כמערכת לניקוז מים, מוצע כי מדובר ב"מדרגות כארון" הנדירות בארץ ובעולם".

התעלה שמתחת לתיאטרון. הצלם: צביקה צוק

[מצורף קישור ל'מדריך למדריך' מערך סיור מפורט ב'שביל החצבים' בגן לאומי ירקון, מתחם אפק, העובר גם בתיאטרון הרומי, בו נמצאות מדרגות כארון.](#)

חדשות ארכיאולוגיות

מדרגות כארון*

התיאטרון בצילום אוויר. צילום: אברהם גרייצר

התגלית המדעית-ארכיאולוגית הוצגה לראשונה בכנס מחקרי מגדל צדק (חלק ממרחב הגן הלאומי ירקון) שערכו רשות הטבע והגנים, עיריית ראש העין והחברה העירונית "מקום בלב" בחודש ספטמבר 2019.

האם "מדרגות כארון" - מעבר תת קרקעי מתחתית הבמה לאורקסטרה, לשחקנים שמייצגים את אלי השאול לפי המיתולוגיה היוונית - נחשפו בתיאטרון הרומי שבאנטיפטריס (תל אפק) בגן הלאומי ירקון?

כך מתברר עתה על פי מחקר חדש שביצע ד"ר צביקה צוק, הארכיאולוג הראשי ברשות הטבע והגנים, נוכח הממצאים מהשטח ובדיקת מחקרים אחרים בתחום. כארון היה במיתולוגיה היוונית הספן שהוביל את המתים דרך נהר הסטיקס אל האדס (השאול). המיתולוגיה מספרת שהוא העביר מתים בסירה לצידו השני של הנהר אכרון או נהר הסטיקס רק אם היה ברשותם מטבע לתשלום עבור השיט. לכן היוונים הקדמונים נהגו לקבור את מתיהם כשמטבע מתחת ללשונם, כדי שלא יאלצו לנדוד לנצח לאורך גדות הנהר. זו אחת הסיבות, כנראה, שהארכיאולוגים מצאו במשך השנים גולגולות אדם עם מטבעות בתוכן.

המתקן "מדרגות הכארון", שזוהה עתה בתיאטרון הרומי שבאנטיפטריס לפי המחקר של ד"ר צביקה צוק, הוא מהיחידים בעולם. על פי הידוע קיימים רק שישה כאלו בעולם (ביוון ובסציליה) ושניים מהם בישראל: בקיסריה ובאנטיפטריס.

מחקר חדש מגלה:
"מדרגות כארון"
מהבמה לאורקסטרה
עבור אלי השאול,
לפי המיתולוגיה
היוונית, נמצאו בתל
אפק-אנטיפטריס
(גן לאומי ירקון)

* דוברות רשות הטבע והגנים

ואווירת המטבח. האווירה המיוחדת של בית אליהו - אווירה בלתי נורמלית, לא רגילה. אבל אליה התרגלנו ואליה התרגלו גם בני הבית. הנה יוסף דודיק [הבן] בשעה מאוחרת בלילה ומכין את סעוריו. ועדה מוציאה את קרס השינה ומהצנח. ואנו יושבים סביב השולחן. ואימא, היושבת ניס ולא

ניס, מקשיבה לפעמים לשיחה. ודוד הכהן, הנכנס ביעף אחר חצות, מטיף חוסר ליטדים על מחינים את הסעורים בשעה מאוחרת, ולעדה על שהיא עובדת יותר מדי. והשיחות נמשכות עד שעה מאוחרת בלילה. באשחורת הלילה הפנייה היה נידם הכית לעשות ספורות." (עדות: דוד גולומב, 10/11/80, ארכיון ה"הגנה")

בשנת 1948, הוקם צה"ל על בסיס ארגון ההגנה. חלומם של גולומב ושל שותפיו היה למציאות עם הקמת מדינת ישראל.

בשנת 2020 ימלאו מאה שנים להקמת ארגון ההגנה. ציון זמן

זה מאפשר התבוננות וחשיבה על הציר המהיר בין עבר להווה, בין עשייה לערכים, בין ההגנה לבינו כולנו. לכבוד שנת המאה לייסוד ההגנה, הכניסה למוזיאון לכל תלמידי בתי הספר אינה כרוכה בשלום.

אנו מציעים פעילויות חינוכיות וחוויות לבחירה:

א. סיור בתצוגה הסוקר את סיפורו של כוח המגן העברי מראשיתו ועד הקמת צה"ל. בנוסף, נסייר בבית אליהו גולומב. במהלך הסיור, יתקיימו פעילויות חינוכיות הכוללות בחינה של רוח התקופה, באמצעות הקראת קטעים נבחרים ודין בדילמות מרכזיות שעמדו בפני היישוב היהודי באותה תקופה. משך הפעילות כשעה וחצי.

ב. סיור (שעה וחצי) המספר את תולדותיו של כוח המגן העברי. חלקה השני של הפעילות הוא משחק תחרותי בהתייחס לתצוגה ("המרוץ למאה") - מהגנה לצבא הגנה לישראל. משך הפעילות כולה כשעתיים.

לתאום ביקורים: מוזיאון ההגנה: שד' רוטשילד 23 תל - אביב טל: 03-5608624 / 03-5600809

ליל סדר פסח אחד, כאשר סביב שולחן האוכל התקבצה כל המשפחה וקראה בהגדה. לפתע קם אבא אליהו ועזב את הבית. דודיק, שהיה בן שש, לא הבין לאן אבא הלך והחל לבכות. שנים לאחר מכן, התברר לו שאביו הלך לשבת בערב פסח עם חברו הטוב יהודה ארזי, שנאלץ להסתתר כיוון שהיה מבוקש על ידי שלטונות המנדט בשל פעילותו בהגנה. ערך החברות והרעות היה ערך חשוב ומרכזי בתפיסת עולמו של אליהו. הוא נסע לבקר את אנשי ארגונו בכל קצוות הארץ. אליהו אמר: "על המפקד להיות חבר אשר לו ידיעה רבה. מתוך כך באה סמכותו. אם יהווה דוגמא לחבריו באורח חייו ובהתנהגותו יתנו בו אמון". (עדות: דוד גולומב, 10/11/80, ארכיון ה"הגנה")

בשנת 1944, עקב קשיים כלכליים שהמשפחה נקלעה אליהם, נמכר הבית, אך בני המשפחה הוסיפו להתגורר בו. בל בסיוון תש"ה (11 ביוני 1945), נפטר אליהו גולומב טרם עת בבתו. הייתה זו אבדה קשה לארגון ההגנה ולכל היישוב היהודי בארץ. בבית נותרה לגור אלמנתו של גולומב, עדה. בתחילת שנות החמישים, נמכר הבית לחברה קבלנית וזו ביקשה להרסו ולבנות במקומו מבנה מסחרי. ימים אחדים לפני הפינוי המתוכנן, כינסו בני המשפחה את חבריו

של גולומב לעשייה ולהנהגה כדי להיפרד מהבית, שהיה טעון בזיכרונות כה רבים. הידיעה על אודות הפינוי הצפוי נתקבלה בתדהמה. במשך הלילה, ישבו החברים וסיפרו מזיכרונותיהם. בין המתכנסים היו רבים מהנהגת המדינה באותה עת: משה שרת, גולדה מאיר, מפקדים בכירים בצה"ל ועוד רבים וטובים. עם בוקר גמלה בליבם ההחלטה לסכל את תוכנית הפינוי ולפעול לשימור הבית כדי זיכרון לאליהו גולומב ולמפעל חייו - ארגון ההגנה.

על אופיו המיוחד של הבית, המשלב בין פרטי וציבורי, אפשר ללמוד מדבריו של יהודה ארזי במסיבת הפרידה מהבית:

"היו שיחות במטבח. והשיחות האלו הן מנחתו בזיכרונותי ובזיכרון רבים, יותר מכל דבר אחר. אחרי מעצת היום רגיל היה אליהו לשבת בחברתו על יד השולחן, בלוחצים מן התה, סוקרים את היום וחולאים את החלומות על העתיד. והתאסס להם - מתכננים את התוכניות."

פ(נ)ינת מורשת

עד מאה כעשרים מוזיאון ההגנה - בית אליהו גולומב

ענבר קוונשטוק *

אלו נכנסו לבית מהדלת האחורית כדי לקיים דיונים ולהתייעץ בנושאי הגנה וביטחון, לדווח על התפתחויות ולתכנן תוכניות. גולומב היה לסמכות הראשית בכל ענייני ההגנה והביטחון של היישוב היהודי בארץ ישראל, וגם כאשר לא נשא בתפקיד רשמית, נהגו מפקדי הארגון להיוועץ בו בכל דבר ועניין. עלילות גבורה רבות ותוכניות ביטחוניות, התיישבותיות ומדיניות נרקמו סביב השולחן שבחדר העבודה של גולומב. בבית זה התקבלה ההחלטה להקים את הפלמ"ח - יחידת העילית של ההגנה; לכאן הגיעו הצנחנים לפני שיצאו לאירופה הכבושה לקבל את ברכת הדרך מגולומב; לכאן הגיעו ראשי ההגנה והפלמ"ח לקבל את עצתו של מנהיגם-מפקדם ולדווח לו על אירועים שונים.

דויד גולומב, בנו של אליהו, סיפר על מסירותו הרבה של אביו לארגון ולחברים. אחת הדוגמות לדבר הייתה

הסיפורים משולבים זה בזה ובסיפור תולדות היישוב העברי בארץ ישראל בתקופת המנדט הבריטי ובעת הקמת המדינה. הבית היה ביתה של משפחת שרת-גולומב. סביבו הוקם מוזיאון ההגנה, הנקרא על שם אליהו גולומב, שהתגורר בבית בתקופת המנדט הבריטי בארץ ישראל.

אליהו גולומב עלה ארצה בשנת 1909, בהיותו נער בן 16, כדי להמשיך את לימודיו בגימנסיה הרצליה - התיכון העברי הראשון בארץ ישראל. בגימנסיה פגש במשה שרת ובדוב הוז, חברים ושותפים לדרך ולרעיון. הקשר בין השלושה התהדק לאחר שהיו גם לקרובי משפחה: דוב הוז התחתן עם רבקה שרתוק (שרת), ואליהו התחתן עם עדה שרתוק. אליהו ועדה גרו עם האם פאני בבית המשפחה.

כאשר שהה גולומב בבית - בשעות היום והלילה כאחד - המה הבית מבקרים.

במורד שדרות רוטשילד, בלב הפועם של העיר תל אביב, ניצב בית שחזיתו משומרת כפי שהייתה בשנותיה הראשונות של העיר. מרפסתו, המעוטרת עמודים פשוטים ותריסי עץ, פונה אל השדרה. הבית הצנוע אוצר בחובו סיפור מרתק - סיפורו של בית, סיפורה של משפחה שגרה בו וסיפורו של ארגון

* מנהלת מוזיאון ההגנה, יחידת המורשת והמוזיאונים במשרד הביטחון

השומרונים תעודת זהות

חיליק אברג'ל *

טבע הארץ

**בשישה במאי
השנה, שנת
2020, ביום המצוין
ביהדות כפסח
שני, תחגוג העדה
השומרנית את חג
זבח הפסח. מאות
שומרונים יעלו
לרגל להר גריזים
בשעת בין ערביים
בשירה ובפיוט. הר
גריזים הוא המקום,
על פי העדה
השומרנית, שבו
בחר ה' לשכן שמו**

בשישה במאי השנה, שנת 2020, ביום המצוין ביהדות כפסח שני, תחגוג העדה השומרנית את חג זבח הפסח. מאות שומרונים יעלו לרגל להר גריזים בשעת בין ערביים בשירה ובפיוט. הר גריזים הוא המקום, על פי העדה השומרנית, שבו בחר ה' לשכן שמו.

רובו של הציבור הישראלי אינו מכיר את מורשת השומרונים על שלל מנהגיה והלכותיה. שנים של איבה בין הקבוצות בימי בית שני ונתק במאות השנים האחרונות גרמו לכך שיהודים אינם מכירים את מסורתם של השומרונים ומגלים בורות בכל הקשור לבני עדה זו.

אפשר לציין שלוש גישות באשר למוצא השומרונים. הגישה היהודית נסמכת על תיאור בספר מלכים (ב, יז, ו-י), המתאר את חורבנה של ממלכת ישראל על ידי מלך אשור ואת הגליית עשרת השבטים: "ויעל מלך אשור בבל הארץ ויעל

שִׁמְרוֹן וַיִּצַר עֲלֵיהָ שְׁלֹשׁ שָׁנִים. בַּשָּׁנָה הַתְּשַׁעִית לְהוֹשַׁע לְכַד מֶלֶךְ אֲשׁוּר אֶת שִׁמְרוֹן וַיִּגַּל אֶת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁרָה וַיֵּשֶׁב אוֹתָם בְּחֶלֶח וּבְחֶבְרוֹן וְהָרַג גִּזְזֹן וְעָרֵי מְדִי". לאחר החורבן, הביא מלך אשור לערי שומרון החרבות בני עמים שהוגלו מערים שונות באשור: "וַיָּבֵא מֶלֶךְ אֲשׁוּר מִבָּבֶל וּמִכַּנְזָה וּמִעֲנָא וּמִחֲמַת וּסְפְרֹיִם וַיֵּשֶׁב בְּעָרֵי שִׁמְרוֹן תַּחַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְשׁוּ אֶת שִׁמְרוֹן וַיֵּשֶׁבוּ בְּעָרֶיהָ" (שם, כד). בהמשך הפרק, מתואר סיפור האריות שפגעו בתושבי השומרון החדשים: "וַיֹּאמְרוּ לְמֶלֶךְ אֲשׁוּר לֵאמֹר הַגִּזִּים אֲשֶׁר הִגְלִיתָ וַתּוֹשֵׁב בְּעָרֵי שִׁמְרוֹן לֹא יָדְעוּ אֶת מִשְׁפַּט אֱלֹהֵי הָאָרֶץ וַיִּשְׁלַח בָּם אֶת הָאֲרִיֹּת וְהָנָם מִמֵּיתִים אוֹתָם כְּאֲשֶׁר אֵינָם יָדְעִים אֶת מִשְׁפַּט אֱלֹהֵי הָאָרֶץ. וַיִּצּוּ מֶלֶךְ אֲשׁוּר

לֵאמֹר הֲלִיכּוּ שָׁמָּה אֶחָד מִהַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר הִגְלִיתֶם מִשָּׁם וַיִּלְכּוּ וַיָּשֻׁבוּ שָׁם וַיִּרְם אֶת מִשְׁפַּט אֱלֹהֵי הָאָרֶץ. וַיָּבֵא אֶחָד מִהַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר הִגְלוּ מִשְׁמֶרֶן וַיֵּשֶׁב בְּבֵית אֵל וַיְהִי מוֹרָה אוֹתָם אֵיךְ יִירָאוּ אֶת ה'" (שם, כו-כז).

פרק זה בספר מלכים מעלה שאלות רבות, וחוקרי תנ"ך שונים עסקו בפסוקים אלו ובמשמעותם. מעיני החוקרים לא נעלמה הבאתו של כוהן מהגולה ללמד את העמים, התושבים החדשים, את דת הארץ. באותן שנים, לא הרחק משומרון, התקיימה ממלכת יהודה, ובה היו כוהנים שאחזו גם הם בדת הארץ. האם זו אותה דת הארץ? האם היו דתות שונות לממלכת יהודה ולממלכת ישראל? מה לימד הכוהן שהובא במיוחד מאשור? מהי אותה "דת הארץ" שנהגה בשומרון? כך או כך, אנו יודעים כי התושבים החדשים אומנם למדו את דת הארץ, אך לא זנחו את אלילי אשור. בימי שיבת ציון, דחו השבים לציון את השומרונים מבניית בית המקדש כיוון שלא ראו בהם זרע ישראל. השומרונים התנגדו לחידוש מפעלי הבנייה החדשים בירושלים.

למסורת היהודית על אודות מוצא השומרונים נמצא חיזוק נוסף. יוסף בן מתתיהו (קדמוניות יא, עמ' 306-312) תיאר עימות שהתגלע בארץ בימי שיבת ציון (התקופה הפרסית) בעקבות נישואי הכוהן מנשה עם בתו של המנהיג השומרוני, סנבלט החורני. מנהיגי ירושלים העמידו בפני הכוהן אולטימטום: לעזוב את הכהונה או את אשתו. סנבלט החורני הזמין את חתנו לשמש כוהן גדול במקדש חדש שתכנן לבנות בהר גריזים.

לעומת הגישה היהודית, המסורת השומרנית טוענת שהיא קשורה קשר בלתי פוסק לתורת משה. לדברי השומרונים, שמם נגזר מהיותם שומרים את דת משה וישראל. השומרונים רואים עצמם צאצאי שבטי אפרים, מנשה, לוי ובנימין שלא גלו וששמרו על הגחלת ועל המסורות הקדומות. הכתב השומרוני, שמות החודשים והיצמדות

****תדמור ח', "חורבן שומרון" בעריכת ב. צביאלי, מאמר
באתר "דעת" <http://www.daat.ac.il/daat/tanach/rishonim/hurban-4.htm>
***מתוך סידור התפילה השומרוני**

לחגי המקרא ולדיניו הם כעדים רבים לשמירת המסורת המקראית על ידי השומרונים.

האסכולה המדעית מחברת בין שתי הגישות. אסכולה זו נסמכת על כתובת סרגון, המלך האשורי שבימיו גלו עשרת השבטים:

אנשי שומרון שעשו יד אחת עם מלך עוין לי שלא להיות

משועבדים ולא להעלות לי מנחת שעבוד והתחילו במעשי איבה נגדי, נלחמתי בהם והנחלתי להם מפלה. לקחתי שלל 27,290 איש שישבו בה רכבם והאלים בהם בטחו, 50 מרכבות נטלתי לעצמי לחיל הרכב המלכותי שלי ואת שאריתם הושבתי בתוך ארץ אשור. את שומרון בניתי מחדש ועשיתי גדולה משהייתה לפני, אנשים מארצות שכבשו ידי הושבתי בה ושר חצרי העמדות עליהם כפחה ומניתי אותם על בני אשור."

הדמיון בין התיאור בספר מלכים ב, יז לכתובת מעיד על אמינות הכתוב, אך בד בבד, כמות הגולים המוזכרת בכתובת קטנה ביחס לאוכלוסיית עשרת השבטים, כך שיש יסוד להניח שנתורו פליטים מעשרת השבטים ברחבי ממלכת ישראל החרבה. בימי שיבת ציון, היו כנראה שתי אוכלוסיות בשומרון: צאצאי שבטי ישראל, שהאמינו באמונת הייחוד, וצאצאי העמים שהובאו מאשור, שהאמינו בדתות אליליות. ניתוח מטבעות ששימשו בשומרון מלמד על מאבק בין שתי קבוצות אלו. מצד אחד, חקוקים בהן שמות כמו סנבלט או ירבעם, מצד אחר חקוקים בהן דמויות אליליות. לא מן הנמנע שהתקדשות הר גריזים סייעה לצאצאי שבטי ישראל להבדיל עצמם, באמצעות אמונת הייחוד, משאר העמים.

עיקרי האמונה השומרנית נכתבו ב"דוראן" - מעין המנון מן המאה השנייה לספירה: "אין אלהים אלא אחד, לא נביא כמשה הנביא, ולא ספר כתורה הקדושה, ולא השתחויה שלא לה; לפני הר גריזים הוא בית אל, הנבחר הקדוש מיטב היבשה"***.

התודעות לחגי המקרא הנחוגים בעדה השומרנית ולפרשנות בני העדה את פסוקי התורה מספקת חלון הצצה מדהים ביופיו ליהדות המקרא ולפרק תנ"כי בלתי רגיל.

המלצות לביקור: גן לאומי הר גריזים, מוזיאון השומרונים, מצפה יוסף והר כביר.

פרטים ביומן האירועים באתר החברה.

* מנהל אגף חינוך, החברה להגנת הטבע

תפקידים טרם הטיול

מיומנות	תפקיד תלמידים
אוריינות שפתית ומדעית במרחב הדיגיטלי- מיזוג פרטי מידע מרובים מסוגים וממקורות שונים, התמצאות וניווט במרחב המקוון, הסברים ותיאורים על הטבע, שימוש בידע מדעי לתיאור תופעות ואירועים והבחנה בין עיקר לטפל.	חקר על אודות מסלול הטיול, המרחב הגיאוגרפי ותופעות טבע מעניינות והצגתו לכיתה. למשל: הקמת "פינת טיול" בכיתה שבה יוצג מידע. הכנה והפעלה של משחקי דרך לזמן הנסיעה בנושאי ידיעת הארץ ומסלול הטיול. הכנה והפעלה של משימות לטיול (מורל וגיבוש).
עבודת צוות - קבלת מידע ושיתוף בו, קבלת החלטות בשיתופיות.	
חשיבה יצירתית - יצירת הקשרים חדשים, גמישות מחשבתית, מיזוג בין רעיונות ובין פרטי מידע, הפקת תוצרים רלוונטיים בעלי ערך.	
מודעות חברתית - דינמיקה קבוצתית, הבנת מסרים מילוליים ובלתי מילוליים, זיהוי השפעת הפרט על האחר.	
התנהלות חברתית - עזרה לאחרים והיעזרות בהם, התנהלות בהקשבה ובהכלה, קיום שיח מכבד, ניהול קונפליקטים, נכונות לשיתוף פעולה.	
ביטוי, ניסוח וארגון טקסט	הכנת תדריך בטיחות להתנהלות בשטח ולכללי התנהגות במהלך הטיול.
הצגה ושכנוע - הצגת רעיון ומידע בצורה בהירה, משכנעת ומותאמת לנסיבות ולקהל היעד.	
אוריינות מתמטית - אוריינות כמותית, שימוש בהבנת מספרים, כמויות וייצוגים לצורך פתרון בעיות, חישובים ואומדנים.	הכנת רשימת ציוד אישי הדרוש לכל תלמיד ורשימת ציוד כללי לכיתה (למשל: תכנון כמות המים הדרושה).
עידוד תחושת מסוגלות ואחריות - הכרה ביכולת להשפיע על המצב ועל הסביבה, יכולת לבצע משימות ולהשיג מטרות.	הכנת "תיק שטח כיתתי" המאגד את כל החומרים הרלוונטיים לטיול, הן מבחינה פדגוגית הן מבחינה ארגונית: רשימת שמות, רשימת ציוד, פרטי המסלול, לוח זמנים, דגשים לביטחון ובטיחות, תופעות עונתיות וכד'.
עבודת צוות - השגת מידע ושיתוף בו, ביצוע משימות בשיתופיות.	

הטיול שלנו

שותפות התלמידים בטיולים הבית ספריים*

ליאת שני**

לשיתוף התלמידים בתפקידים שונים לפני הטיול, במהלכו ולאחריו חשיבות רבה - הן למורה הן לתלמיד.

חשיבות השיתוף למורה -

השיתוף מאפשר שיפור והטמעה של פרקטיקות הוראה איכותיות, כגון: חיזוק הקשר עם התלמידים, מתן מענה מותאם לחוזקות ולכישורים שלהם, חינוך לערכים (אהבת הארץ, כבוד, אחריות משותפת וערכות הדדיות), שיפור מיומנויות רגשיות וחברתיות, שימוש בסביבות למידה חוץ כיתתיות, יישום הידע הנלמד במרחבים חדשים, תהליך הערכה וביקורת ועוד.

חשיבות השיתוף לתלמיד -

השיתוף מאפשר מעורבות ולמידה פעילה ומשמעותית.

מחנך הכיתה יחלק את התפקידים לאחר שייתן הנחיות לביצוע כל אחד מהתפקידים. התלמידים ישמשו גורמים מסייעים בלבד.

טיולים הם חלק בלתי נפרד מתוכנית הלימודית הבית ספרית. הטיול הוא מרכיב משמעותי ברצף החינוכי, על כן יש חשיבות גדולה למעורבות תלמידים בתכנון הטיול ובארגונו, בהתאם למגבלות ולכללי הבטיחות ובהדגשת הקשר שבין מרכיבי הטיול לבין תוכניות הלימוד וההוראה השונות ובהתייחסות למיומנויות המאה ה-21 שאנו שואפים להטמיע בתלמידים

* מבוסס על: מסמך דמות הבוגר - מיומנויות 2030
פרקטיקות להוראה איכותית - פורטל עובדי הוראה - מרחב פדגוגי
** מדריכה ארצית, אגף א' חינוך יסודי, משרד החינוך

במהלך הטיול

מיומנות	תפקיד תלמידים
עידוד תחושת מסוגלות ואחריות - הכרה ביכולת להשפיע על המצב ועל הסביבה, יכולת לבצע משימות ולהשיג מטרות.	בדיקת ציוד (נעליים, כובע, מים, תרמיל). וידוא ניקיון ואיכות הסביבה (לאחר הפסקת אוכל, בירידה מהאוטובוס).
אוריינות שפתית - ארגון ויצירה של טקסט מובנה, קוהרנטי ומוכוון מטרה, הצגת מידע ורעיונות בצורה בהירה.	תיעוד הטיול (בצילום, בכתב).
עידוד תחושת מסוגלות ואחריות - הכרה ביכולת להשפיע על המצב ועל הסביבה, יכולת לבצע משימות ולהשיג מטרות.	
חשיבה יצירתית - יצירת הקשרים חדשים, גמישות מחשבתית, מיזוג בין רעיונות ובין פרטי מידע.	
התנהלות חברתית - עזרה לאחרים והיעזרות בהם, התנהלות בהקשבה ובהכלה, קיום שיח מכבד, ניהול קונפליקטים, נכונות לשיתוף פעולה.	הפעלת משימות גיבוש ומורל (בבוקר הטיול לפני הגעת האוטובוסים, בהפוגות, בזמני מנוחה). דוגמות: סיסמה כיתתית, שיר כיתתי, סימן מוסכם, משחקים.
הכוונה עצמית וניהול עצמי - ויסות עצמי, התאמת תגובות, מיקוד וריכוז, סינון גירויים והסחות דעת.	
אוריינות מדעית - התמצאות בנושאי מדע, הבנה מדעית של תופעות, הכרה וזיהוי של מתודה מדעית, הכרת סוגים שונים של מאפיינים, של הסברים ושל תיאוריות בטבע. היכולת להשתמש בידע מדעי לתיאור תופעות ואירועים.	סיוע למדריך - סיוע בהדרכה באתרים נבחרים ובנוגע לתופעות שרואים במהלך המסלול.
עידוד תחושת מסוגלות ואחריות - הכרה ביכולת להשפיע על המצב ועל הסביבה, יכולת לבצע משימות ולהשיג מטרות.	סיוע למורה - מתן תזכורות בנושאי שתייה, חבישת כובע, ספירת תלמידים, עמידה בנוהלי בטיחות.

לאחר הטיול

מיומנות	תפקיד תלמידים
אוריינות שפתית ומדעית במרחב הדיגיטלי - מיזוג פרטי מידע מרובים מסוגים וממקורות שונים, התמצאות וניווט במרחב המקוון, הסברים ותיאוריות על הטבע, שימוש בידע מדעי לתיאור תופעות ואירועים והבחנה בין עיקר לטפל.	הכנה והפעלה של משחקים ושל פעילויות לסיכום טיול (לדוגמה: חידון קהוט).
חשיבה גיאומטרית - שימוש בידע גיאומטרי לתיאור המרחב ולהתמצאות בו.	
אוריינות שפתית - איתור ומיזוג מידע ממקורות שונים, ביטוי מחשבות, רעיונות ורגשות בבהירות ובצורה ממוקדת וממצה המותאמת לנסיבות.	כתיבת רפלקציה אישית על אודות הטיול - פעולות לארגון הידע ולהצגתו: כתיבת התייחסות אישית בהתאם למחווה, מסע על גבי מפה לאורך המסלול, מדרש תמונה - זיהוי אתרים בתמונות.
תרגום לפרקטיקה - הסקת מסקנות אופרטיביות, תרגום מסקנות לפעולה קונקרטית ולתוצר.	
אוריינות שפתית - ארגון ויצירת טקסט מובנה, קוהרנטי ומוכוון מטרה, הצגת מידע ורעיונות בצורה בהירה, משכנעת ומותאמת לנסיבות ולקהל היעד.	
גמישות מחשבתית - בחינת הסברים מנקודות מבט שונות, חשיבה מחוץ לתבניות קבועות, הצעה של דרכים מספר לתיאור בעיה ולפתרונה.	פעולות העמקה והרחבה בתחום האורייני: כתיבת טקסטים מסוגים שונים (מידע, חווייתי) על אודות תופעה מעניינת, כתיבת טקסט טיעוני על אודות קונפליקט שהתרחש בטיול, כתיבת טקסט מסוג המלצה, עריכת כתבת רדיו או טלוויזיה המתייחסות לפרטים בטיול, הכנת מצגת על הטיול.

תכנון מוקדם של כל שלבי הטיול תוך שימוש בפרקטיקות להוראה איכותית תורם לשיפור איכות ההוראה. שיתוף התלמידים ומעורבותם מסייעים בפיתוח בוגר בעל ידע, מיומנויות וערכים.

בין הגורמים המעכבים יציאה של מורים לטיולים

3. עלות מול תועלת -

מורים רבים חשים כי יחסית לגודל האחריות המוטלת על המורה היוצא לטיול, למעמסה של לינה מחוץ לבית ולקושי הנפשי והפיזי, התגמול הכספי על היציאה לטיול אינו הולם. בנוסף, פעמים רבות הם אינם רואים תועלת חינוכית ביציאה כזאת.

רוב בתי הספר נחלקים לשתי קבוצות מבחינת יציאת המורים לטיולים: בקבוצה הראשונה, בתי ספר שבהם "גרעין קשה" של מורים שאוהבים טיולים שנתיים וששמחים להשתתף בהם שוב ושוב. בקבוצה השנייה, בתי ספר שהצליחו לטפח תרבות טיולים יציבה ושהם המורים רואים ביציאה לטיול חלק אינטגרלי (גם אם לא הכי משמח) מתפקידם. בשתי הקבוצות עדיין קיים, במידה כזאת או אחרת, אתגר בגיוס מורים לטיולים.

1. קשיים פיזיים -

גיל או מצב בריאותי שבגינם הטיול הוא מעמסה פיזית קשה. מורים אינם בוטחים ביכולתם לעשות את המסלולים ואינם מעוניינים שתלמידיהם יראו אותם במצבי קושי או פחד.

2. חשש מאחריות -

המשפטיזציה בחברה הישראלית אינה פוסחת על מערכת החינוך. מעבר לחוסר רצון לשאת באחריות לאירוע מורכב, מורים פוחדים מתביעה עקב פציעה או עקב בעיה אחרת בטיול. בעניין זה, חשוב לזכור שמספר המורים שנתבעו אישית לאורך השנים קטן מאוד, ומספר המורים שהפסידו בתביעה כזאת קטן עוד יותר. רובן המוחלט של התביעות בגין פגיעות בטיולים הוגשו נגד הביטוח של משרד החינוך ולא נגד המורה עצמו.

אז מה עושים?

אין באמת פתרון לאתגר זה, אך יש כמה דרכי פעולה מומלצות:

גיוס הנהלת בית הספר - תמיכת מנהל בית ספר ורכז השכבה חיונית לגיוס המורים. מנהל שרואה ביציאה לטיול חלק מתפקיד המורה ומבהיר זאת כבר בעת קבלת מורה לעבודה יוצר אקלים שבו יציאה של מורים לטיול נתונה פחות למשא ומתן.

מורים כשותפים - ראיית המורים כשותפים לטיול מביאה לכך שלא ננחית עליהם חובות, אלא נשלב אותם בתכנון הטיול, נקפיד לעדכן אותם בפרטי הטיול המתהווה ונהיה קשובים לדעתם בשלבי הטיול השונים.

איתור צרכים - בתכנון הטיול, נתחשב בצורכי המורים ונשתדל להתאים את רמת המסלולים, את אתר הלינה ואת אופי הטיול לצרכים ולקשיים שהמורים מעלים. אין זה אומר כניעה מוחלטת לכל גחמה, אלא גמישות והתחשבות באנשי הצוות ככל שזה מתאפשר.

הגדרת מטרה ויעדים ברורים - הטיול הוא אירוע שיא בית ספרי. הוא מספק תשומות חינוכיות ולימודיות, והחווייה שהוא מזמן אינה דומה לשום חוויה אחרת בבית הספר. מיצוב הטיול כאירוע משמעותי, ולא רק כאילוץ שיוצאים אליו בעל כורחנו ומקווים לחזור ממנו בשלום, ישפיע על הנטייה של המורים להשתתף בו.

הגדרת תועלת - הטיול מביא תועלת עצומה למורים. למחנך, הטיול מספק הזדמנות לשהות עם כיתתו זמן ארוך בסביבה לא פורמלית ולהכיר את תלמידיו בצורה אחרת ועמוקה יותר. למורה המקצועי, מעבר להעמקת ההיכרות עם התלמידים, מזמן הטיול אפשרויות לחיבור החוויה לנושאים הנלמדים בכיתה ועשייתם לרלוונטיים ולמעניינים יותר.

הכרת תודה - המורים יוצאים בטיול מאזור הנוחות שלהם. לעיתים הם עוזבים את ביתם לכמה ימים, הם מתמודדים עם קשיים אישיים ועם תלמידים מאתגרים. נתינת שי צנוע (רצוי אכיל) במהלך הטיול, מכתב תודה בסופו ובכלל תחושה שמעריכים ושלא מתייחסים למאמץ כמובן מאליו יעניקו למורים תחושה טובה יותר ומוטיבציה להמשיך להשתתף בטיולים.

בסופו של דבר, טיול שנתי הוא אירוע של קהילת בית הספר ולא של רכז הטיולים או של איש צוות אחר שקיבל על עצמו אחריות להובלתו. ככל שאנשי צוות רבים יותר יראו בטיול מכשיר חינוכי בעל תועלת למורים ולתלמידים כאחד, כך משימת גיוסם להשתתפות בו תהיה קלה יותר. אין דרך לצמצם את אחריותו של המורה המוביל את הטיול, אך עלינו למצב את הטיול כחווייה מוצלחת ומעשירה השווה את המאמץ.

תהליכים בתכנון טיול

כיצד מעודדים יציאת מורים לטיול

ירון קרבצ'יק *

מר קרתא חדתא הוזמן להשתתף בטיול כמורה לתנך העשוי להסביר עניינים של אתרים מן התקופה המקראית. בתחילה נתן לנו הסכמתו "בחפץ לב". אך לאחר שנמלך בדעתו והציץ בלוח השנה, נתחוויר לו שאין תאריך הטיול עולה בקנה אחד עם חתונת בתו, שבוע אחר חנוכה, וביטל "בדאבון לב" את השתתפותו, בהצביעו כלפי מעלה על איזה גורם שמימי אכזרי שאינו מניח לו למלא את משאלות לבו מתוך: יצחק שלו, "פרשת גבריאל תירוש", הוצאת עם עובד, 1964, עמ' 18

מבין שלל האתגרים הכרוכים בהוצאה של טיול במסגרת בית הספר, נראה שגיוס מורים לטיול הוא אחד הגדולים שבהם. הקטע בפתיחה, המתאר מציאות בגימנסיה העברית בירושלים בתקופת המנדט הבריטי, מלמד שזאת אינה בעיה חדשה. עם זאת, גישתם הנוכחית של ארגוני המורים וגם אסון צפית העצימו את האתגר עד מאוד. בעבר המורים תכננו והדריכו את הטיולים השנתיים, היום יציאה של מורה לטיול, בעיקר רב יומי, נתפסת כעול וכסיכון מיותר. בכתבה זו, אנסה למפות את הגורמים המשפיעים על יציאתם של מורים לטיולים ואציע כמה דרכים לשיפור המצב.

ראשית, יש לומר שמורים אינם מחויבים לצאת לטיולים כחלק מעבודתם. אומנם חוזר מנכ"ל הגדיר את תפקידי המחנך בטיול, אך בפועל לא חייב אותו להשתתף בו. אך יש לזכור כי אין אפשרות להוציא לפועל טיול שנתי ללא אנשי צוות מבית הספר.

* מורה לשל"ח וחבר בצוות הפיקוח של מחוז מרכז.

בקרב משתתפים שיצאו לפעילות בסביבה טבעית נראתה בבירור ירידה בפעילות עצבית באזור במוח הקשורה לסיכון לחלות במחלות נפש בהשוואה לאלה שעשו אותה פעילות בסביבה עירונית (מתוך: Nature experience reduces rumination (and subgenual prefrontal cortex activation).

שדאות מהי

היתרונות החינוכיים שבעיסוק בשדאות ובמיומנויות שדה הם רבים ומשפיעים על תחומי חיים שונים. עיסוק בשדאות מסייע בפיתוח ערכות ושימת לב לפרטים, מאפשר רכישת ידע ומיומנויות בתחומי ההתמצאות בשטח, מסייע בפיתוח יכולות תקשורת שאינן מילולית, מאפשר הכרת תוואי הסביבה, רכישת כישורי הישרדות, יכולת בישול בתנאי שדה

ושימוש בצמחים שונים, מעצים את התלמידים ומחזק בהם תחושת מסוגלות, מאפשר פריקת מתחים, התמודדות עם מרחבים ולמידה קוגניטיבית, מספק חוויית פשטות וקרבה, מעמיק את ההבנה של הקשר שבין האדם לטבע, מאפשר למידה התנסותית וכן חווית גיבוש והתמודדות. למעשה, התנסות במיומנויות שדה מלמדת אותנו כיצד לספק עם צרכינו הבסיסיים ללא תלות בטכנולוגיה ואגב פיתוח עצמאות, יוזמה וביטוי עצמי מגוון.

מדור זה יעסוק במיומנויות שונות מתחום השדאות, במטרה להרחיב את הכרת נושא זה וליישם אותו בעבודה עם התלמידים ובחינוך הפרטיים,

בתקווה שתחום זה ילך ויתפוס מקום הן במערכת החינוך הן בתרבות הפנאי שלנו. אין לי ספק שהרווח יהיה של כולנו.

משום חשיבות הנושא ומשום מיעוט הידע והעיסוק בו בקרב התלמידים, יפתח השנה בפעם הראשונה מדור שדאות במרכז נע"ם. המדור יכשיר מורים ותלמידים בתחומי שדאות שונים, במטרה לקדם ולשמר את הידע בנושא ואת ההתנסות בו בקרב תלמידים בישראל ולקיים פעילויות חשובות בתחום.

לפרטים ותאום השתלמויות ניתן לפנות למרכז נע"ם 073-3937861

שדאות היא צורת התמודדות של יחיד או של קבוצה עם שהייה בטבע ללא חפצים וללא אמצעים המשמשים את האדם ביומיום (כדוגמת מקרר, תנור בישול, מיקרוגל, תנור חימום ועוד). מקור המושג במילה "שדה". בנוסף, משמש המושג שדאות לטכניקות לשימוש בשטח לצורכי האדם, כגון להתמצאות ולהישרדות. המילה שדאות מזוהה פעמים רבות בישראל עם פעילות שעורך צה"ל להכשרת לוחמים בתנאי שדה (לא פעם בקונטציה שלילית), אך למעשה שדאות הוא תחום רחב ומגוון. ללימוד מיומנות שדה וליישומן בשטח יתרונות רבים, ובהם גם הנאה וסיפוק רב. בעוד שבעבר, לפני העידן המודרני, היו מיומנויות השדה מפתח לקיומו של המין האנושי בטבע, היום מיומנויות אלו משמשות בעיקר להנאה בעת שהייה בטבע וכוללות מגוון התנסויות, כגון: בניית אוהלים, הדלקת אש, ניווט, גישות, בישולי שדה, הכנת כלים בשטח ועוד. כתנועה נגדית להתרחקות מהטבע הרווחת בשנים האחרונות, מתפתחת בקרב אנשים רבים בעולם מגמה נגדית, המעודדת פעילות

בטבע ועיסוק במיומנויות שדה מגוונות כתחביב וכפעילות פנאי. בנוסף, תחת הכותרת "הישרדות", מתפתח היום ז'אנר תוכניות ראלטי תחרותיות, שבהן נדרשים אנשים בודדים או קבוצה לשרוד בתנאי שדה קשים הדורשים מיומנויות שדה רבות, פיתוח אסטרטגיות ושיתופי פעולה. בהיבט רציני יותר, תחום השדאות התקיים לאורך שנים בהקשר צבאי: הקניית מיומנויות הנדרשות לחיילים בשטח (ניווטים, הסוואה, גישוש, מעקב ועוד) לצד שימוש בכלים ובציוד מודרניים וחדשניים. בקרב התלמידים כישורי השדאות באים לביטוי בעיקר בטיולים בטבע: טיולי ליקוט ובישולי שדה, מחנאות, אימוני ניווט, אימוני הישרדות ועוד.

מיומנויות השדה

היום, בעידן תרבות הצריכה והמסכים, איבד רוב העולם המודרני הרבה ממיומנות אלו, המסמלות את המקום הפשוט והטבעי שלנו בבריאה. בחיים המודרניים, רובם המכריע של בני הנוער מנותקים מהטבע ומהחיים בו, מציאות שגורמת לרבים מהם לראות בחיים בטבע מטרד ואפילו איום ולהימנע מציאה לטבע ומפעילות בו.

כאשר אנו מתרחקים מהטבע ומוותרים על פיתוח מיומנויות בסיסיות המאפשרות לנו להסתדר בטבע ולהינות ממנו, משהו בנו מתנוון, והיבטים שונים הקשורים בבריאות, בשלווה ובחיבור לארץ דועכים. מחקרים רבים מוכיחים שאנשים שמטיילים וששוהים תכופות בטבע הם אנשים בריאים אשר מצליחים להתמודד היטב עם אתגרים. היום ידוע כי תהליך העיור וההתרחקות מהטבע קשור לעלייה בתפוצת המחלות הנפשיות, כולל דיכאון. למשל, מדענים מאוניברסיטת סטנפורד הצליחו לבודד את אחד האזורים במוח שמושפעים מהשהייה בשטח וגילו שיפור מנטלי ניכר בתפקוד אזור זה בקרב נבחנים ששהו בטבע לעומת נבחנים אחרים ששהו בסביבה עירונית. ניסויים שבדקו את השפעת השהייה בטבע על אנשים בריאים הראו כי

מר קבער הרחוק, מיומנויות שדה היו חלק משלל מיומנויות שרוב בני האדם ידעו והשתמשו בהם, לעיתים ברמה יומיומית. היו בהן מיומנויות בסיסיות, כדוגמת ניווט, הדלקת אש למדורה, שימוש בצמחים שונים ובישול בשדה; והיו בהן מיומנויות מתקדמות יותר, כדוגמת הכנת כלים ומיומנויות להישרדות בשטח. כל אלו היו חלק בלתי נפרד משגרת החיים בעבר

* מורה לשל"ח ומדריך הישרדות ושדאות בצה"ל ובמשרד החינוך, ראש מדור שדה בנע"ם

לסיכום

סיור עירוני הוא פתרון מצוין ליציאה משגרה של פעילות שוטפת והוא דרך מרעננת להשיג את מטרותינו ולהרגיל את החניכים לשינוי שגרה בדרך יצירתית והדרגתית. בדרך כלל, סיור כזה מהנה מאוד וחוויתי. חשוב לזכור כי לכל תנועה כללים פנים תנועתיים, מטרות ודרכי פעולה וכי יש להתאים את הפעילות להנחיות התנועה ולקבל אישור לקיומה

צאו לטייל!

בוקר טבע בשלושה שלבים

שלב ראשון

- קודם כול, שאלו את עצמכם: מה הקבוצה שלי צריכה ואיך יציאה לטבע בתוך העיר או השכונה יכולה לתת מענה לצרכים אלו.
- שאלו את עצמכם: באילו מיומנויות הייתי רוצה שהקבוצה שלי תתנסה. התאימו את הפעילות לאותן מיומנויות.

שלב שני

- בצעו מיפוי של העיר או השכונה וגלו את המקומות שאפשר לקחת אליהם את החניכים. זה יכול להיות פארק, חורשה, שמורה מקומית, נקודת תצפית, גינה או אפילו סיור רגלי בעקבות ההיסטוריה של השכונה.
- בדקו האם באותו מקום אפשר לקיים פעילות המתאימה לתכנון שלכם. לדוגמה: אם מותר לעשות שימוש בסגירות, אם מותר להדליק אש, אם כרוך במקום סיפור מעניין מספיק לחניכים, אם המקום נגיש, אם יש בו תאורה ונקודת מים.
- בדקו אם תוכלו לשלב בפעילות מפגש עם הקהילה, כגון: ביקור אצל בעל עסק ותיק בשכונה שיכול לספר סיפור מעניין לחניכים.
- עדכנו את הרכז האחראי וקבלו את אישורו לפי הנהלים.

שלב שלישי

- הכינו את המסלול ולמדו אותו. אם בחרתם להעביר פעילות בטבע, התמקצעו במיומנות שתרצו להעביר לחניכים שלכם.
- ערכו סיור מקדים בשעות דומות לשעות שבהן מתוכננת פעילות ובדקו שאין מפגעים או תקלות צפויות.

פעילויות בשדה

בוקר טבע, סיור מקומי

מכבי צעיר ומועצת תנועות הנוער

מה זה בעצם בוקר טבע או סיור

בוקר טבע יכול להיות גם אחר הצהריים במקום פעולה או אפילו בערב בחלק מהמקרים) הוא יציאה מאזור הסניף אל קרבת מקום. יציאה זו תאפשר לנו לשנות קצת את האווירה שאנו מכירים במתכונת הפעולה הרגילה של ישיבה במעגל. בוקר טבע יכול להתקיים ביום שישי בבוקר, אם אין לימודים ביום זה, או בבוקר יום שבת. בוקר טבע יכול לכלול פעילות באזור מסוים בעיר או ביישוב, יכול להיות סיור לשמורת טבע עירונית או לנקודת תצפית ביישוב, יכול לכלול פעולה בתל שנמצא במרחק הליכה מהסניף ויכול להיות רק סיור בשכונה שלנו שדרכו נכיר את הקהילה שבה הסניף פועל. בעצם, בוקר טבע הוא כל פעילות שמוציאה אותנו מכותלי המבנה הקבוע וממסגרת הפעולה הרגילה, אך משאירה אותנו בגבולות היישוב שלנו.

ספונטניות, שאינן דורשות תיאומים רבים והכנה כפי שדורש טיול. הכלי החינוכי שנתאר כאן הוא פתרון אפשרי לאתגרים שמציבה פעילות הדורשת שינוי דפוסי ההתנהגות בלי להידרש להיערכות המורכבת המתחייבת בהוצאת טיול ארוך. נציע כאן מעין פתרון ביניים - שיעזור לנו להשיג את המטרות שטיול מבקש להשיג, אך לא ידרוש היערכות מורכבת או יציאה של החניכים מדפוס הנוחות שאליו הם רגילים. למשל: פעילות בשכונה שבה נמצא הסניף ושבה גרים החניכים. לעיתים, חניכים מעטים להכיר את סביבתם הקרובה, את העיר או את היישוב שבהם הם מתגוררים. לנו יש את ההזדמנות להכיר להם את סביבתם ולחבר אותם לקהילה, לארץ וכמובן למטרות התנועתיים.

פעילויות בשדה

אחד הכלים החינוכיים המשמעותיים שתנועת הנוער מספקת לחניכיה הוא הטיול. ביציאה לטיול, ובכלל ביציאה מהסניף, טמונות אינספור הזדמנויות חינוכיות: גיבוש קבוצה, הכרת הארץ, התנסות בבישולי שדה, התנסויות במנהיגות ובהתמודדות עם אתגרים, התנסויות מחנאיות, רכישת מיומנויות שדאות ועוד. אך טיול מחייב לוגיסטיקה הכרוכה בבירוקרטיה והדורשת הכנה מרובה מראש. כל מדריך מכיר ומרגיש את הפער ההולך וגדל בין השגרה היומיומית של החניכים ודפוסי הנוחות של חייהם לבין הפעילות בתנועת הנוער ובמיוחד בפעילות ייחודית כמו טיול. פער זה מחייב את תנועות הנוער להיערכות מתאימה בתכנון הטיול.

אתגרים אלו לא צריכים, כמובן, לגרום לנו לוותר על פעילות מחוץ לסניף. אפשר ליהנות מהזדמנויות חינוכיות

רגע לפני הקליק

זאביק זמין *

אחרת
"בזווית"

נסו רגע להיזכר על מה חשבתם רגע לפני שלחצתם על לחצן מצלמת הפילם, זוכרים?

מאז הייתי ילד קטן, אהבתי לצלם מצלמתי הראשונה הייתה מצלמת פוקט שמצאתי יום אחד מפורקת בצד הכביש. הצלחתי להרכיב אותה ומאותו רגע - היה הצילום לסיפור אהבה. מאז ימי מצלמת הפוקט שלי, חלה התקדמות טכנולוגית מדהימה, והיום כל ילד מחזיק בידו מצלמה משופרת פי כמה וכמה מאותה מצלמה. המצלמות שבטלפונים הניידים כיום טובות בהרבה ממצלמות מקצועיות שהיו בשימוש לא מכבר. מצלמה שהייתה המילה האחרונה אך לפני שנה נחשבת היום פאסה, ודומה שאין לזה סוף.

עם זאת, נראה כי ההבדל העיקרי בין חוויית הצילום בעידן הפילם לחוויית הצילום הדיגיטלי הנהוג כיום אינו נעוץ דווקא ברמה הטכנולוגית של המצלמה, אלא בעומד מאחורי העינית. נסו רגע להיזכר על מה חשבתם רגע לפני שלחצתם על לחצן מצלמת הפילם, זוכרים?

אז כל אחד הקדיש מחשבה, מי יותר ומי פחות, לתכנון הצילום. למה? כיוון שעל כל צילום לא טוב, מטושטש או סתם לא מוצלח, בזבזת לפחות שקל בהדפסה. זוכרים? היינו מביאים את הפילם לחנות הצילום בלי לדעת מה נקבל חזרה. במעבדה היו מפתחים את הפילם (בעלות כספית לא נמוכה) ואז היו מדפיסים את התמונות מהיום למחר ובהמשך אפילו תוך שעה (בעלות כספית נוספת). איזו התרגשות הייתה ברגע פתיחת המעטפה המכילה את התמונות...

היום, מי בכלל חושב לפני שהוא לוחץ על כפתור הצילום? אבל פה קבור הכלב. שאלו אותי לא אחת אם אוכל ללמד לצלם. כיוון שלא למדתי צילום מקצועי, תשובתי היא שצילום אינו אלא עניין של השקפה. כלומר: בעיניי, זויות הצילום (בשילוב כמובן של גורמים נוספים, כגון תאורה וקומפוזיציה) היא הגורם המשפיע ביותר על איכות התמונה.

בפינה זו, אציג תמונות מזוויות שונות ואנסה לתאר מה חשבתי רגע לפני שצילמתי אותן.

את התמונה המוצגת כאן, צילמתי השנה בצעדת הבקעה

בשלב מסוים, ראיתי לפניי את תוואי המסלול והלכתי לתפוס נקודת מבט שבה הדמויות יבלטו ביחס לרקע של השמיים. המתנתי שם לרגע שבו הקבוצה - שהלכה בטור אחרי המש"בית נושאת הדגל - תמלא את הפריים. כאשר הקבוצה מילאה את התמונה מקצה לקצה - צילמתי.

ההבדל בין תמונה סתם לתמונה טובה הוא שתמונה טובה גורמת למי שרואה אותה לעצור לרגע ולהתבונן בה. לא רק לראות אותה. תמונה טובה היא כזו שמצליחה ללכוד רגע, שמספרת משהו, שמעבירה חוויה, שיוצרת רגש.

אני אוהב את התמונה שתפסתי כאן כיוון שהיא, בדרך מסוימת, מעבירה שיעור לחיים. מצד אחד, קו האופק מזכיר לי את הביטוי "ירידה לצורך עליה" (משמאל לימין). מצד אחר, הדמויות (שאינן מבוטאות ושלא היו מודעות לכך שאני מצלם) נמצאות במגמת תנועה כלפי מעלה, ואפשר ממש לראות את המאמץ שמשקיעה כל דמות בטיפוס, כאילו קיבלו הדמויות השראה מהדגל המונף בראש השיירה (ואולי אף קיבלו את כוחם ממנו).

השילוב שנוצר בין הירידה של קו הרכס הפיזי לקבוצה האנושית המתאמצת לטפס מעלה והחיבור בין השתיים באותה נקודה הם בעיניי ביטוי מוחשי לדבריו של הרב קוק:

כי כַּח עֵז לָהּ יֵשׁ לָהּ
כְּנָפֵי רוּחַ, כְּנָפֵי נְשָׁרִים
אַבִּירִים.

אֵל תִּכְחַשׁ בָּם כֵּן
יִכְחֲשׁוּ לָהּ.

דרוש אותם - וְיִמְצְאוּ
לָהּ מִיד.

היום, מי בכלל חושב לפני שהוא לוחץ על כפתור הצילום? אבל פה קבור הכלב. שאלו אותי לא אחת אם אוכל ללמד לצלם. כיוון שלא למדתי צילום מקצועי, תשובתי היא שצילום אינו אלא עניין של השקפה. כלומר: בעיניי, זויות הצילום (בשילוב כמובן של גורמים נוספים, כגון תאורה וקומפוזיציה) היא הגורם המשפיע ביותר על איכות התמונה.

בפינה זו, אציג תמונות מזוויות שונות ואנסה לתאר מה חשבתי רגע לפני שצילמתי אותן.

תעבירו הלאה

אחרי שראינו וחקרנו צמח זה או אחר, צריך להמשיך ללכת. פעילות זו מאפשרת לעבור כברת דרך בצורה חווייתית, כשהצמח שחקרנו ממשיך ומלווה אותנו במשחק.

מטרה: להיחשף לפרחים שכחים באזור המגורים או באזור המסלול.

גיל מומלץ: א-ט'

מקום הפעילות: חצר, שדה, תוך כדי מסלול

אופן הפעילות: משחק בחצר בית הספר או כמשחק דרך במסלול,

יכול להתקיים כפעילות המשך לפעילות "הפרח הנבחר".

1. יש לחלק את הקבוצה לחוליות.

2. כל חוליה מקבלת פרח מנייר קל (מומלץ תמונה של פרח שחקרנו זה עתה / פרח מהסביבה הקרובה או פרח שכיח במסלול), כל משתתף מקבל קש.

3. המדריך מגדיר את נקודת ההתחלה ונקודת הסיום של הדרך בה יש להעביר את הפרח מקש לקש בין חברי הקבוצה מבלי ללכת איתו ומבלי להפילו (מומלץ שהדרך תתקיים במקום אטרקטיבי ולא תהייה קצרה) במידה ומדובר ביום שדה הדרך תתקיים במקטע נתון לאורך המסלול.

4. החוליה עומדת בטור בנקודת ההתחלה לעבר נקודת הסיום.

5. המשימה להעביר את הפרח בין הקשים של חברי החוליה מנקודת ההתחלה לנקודת הסיום אותן הגדיר המדריך מבלי שהוא ייפול, נפל הפרח החוליה מתחילה מהתחלה.

6. כללים חשובים: אסור ללכת עם הפרח צמוד לקש, מי שהעביר את הפרח מתקדם לסוף הטור של החוליה שלו ובצורה הזו החוליה מתקדמת לנקודת הסיום.

הערה: ניתן להחליף את הקשים בכפות ובפרח אמיתי - יש לשים לב לקטוף פרח מוגן!

עזרים: קשיות / כפות, פרחים מודפסים על נייר קל / פרח לא מוגן מהשטח.

בונים את פיתום ואת רעמסס

במקומות שונים ברחבי ארצנו נראים מבנים או מתקנים הבנויים בוץ. בימי קדם, היה מקובל לבנות בתים מבוץ בארצות שבהן שר מזג אוויר חם (יש ארצות בהן עדיין בונים בתים מבוץ). אבותינו הועסקו במצרים בבניית שתי ערים: פיתום ורעמסס. הם בנו ערים אלו גם כן מ...? ניחשתם נכון, מבוץ! פעילות זו מפגישה אותנו עם הסיפור ההיסטורי שלנו, מאפשרת לחניך להתנסות ביצירת בוץ המתאים לבנייה וביצירת דגם של עיר או מתקן כלשהו לרווחת בית הספר.

מטרה: להתנסות בבנייה בבוץ כפי שאבותינו בנו את ערי המסכנות

במצרים - פיתום ורעמסס.

גיל מומלץ: כל גיל

מקום הפעילות: חצר בית הספר, במקרים מסוימים בתחנה במסלול.

דרך הפעילות:

אפשרות א': בניית דגם קטן של פיתום ורעמסס

1. חלוקה לחוליות.

2. כל חוליה תקבל דף ותתכנן את מתחם הבנייה שלה (אפשר לתכנן בכיתה את מה שהחוליה רוצה לבנות).

3. יצירת תערובת לבנייה המורכבת מבוץ (אדמה רטובה) וקש. אם התערובת רטובה מדי, יש להוסיף קש.

4. אפשר לבנות בנייה חופשית או בעזרת תבניות ללבנים, למשל בעזרת קרטוני חלב של ליטר.

5. כל חוליה בונה את המתחם העירוני שלה ויוצרת עיר.

אפשרות ב': בניית מתקן לטובת בית הספר

1. החלטה בית ספרית לבניית כירה, פינת ישיבה, גדר לערוגות, תוחם לשביל וכיו"ב.

2. בניית תוכנית פעולה. בבניה יכולה להשתתף שכבה אחת או שכבות מספר.

האביב כבר כאן

אורית שניט *

פעילויות בשדה

למידה משמעותית יכולה להתרחש בסביבות רבות, שילוב בין סביבות למידה שונות יקנה ללמידה אופי מגוון ויעצים אותה

למידה בשדה יכולה להתקיים בסביבות שונות: חצר בית הספר, שדה שקרוב אליו, מרחב טבע בעיר המגורים או מחוצה לה וכדומה.

הפעילות בשדה משלימה את הלמידה בכיתה ומאפשרת ללומד לרכוש מיומנויות שאפשר לסגל רק בחוץ (בהיבט אישי ובהיבט חברתי). התבוננות מקרוב בפרטים המופיעים במרחב, היכולת לחוש, לגעת ולשמע יוצרים חיבור עמוק בין הלומד לסביבתו ומאפשרים למידה אחרת - למידה דרך חוויה, למידה דרך התנסות, למידה אגב שיתוף פעולה, למידה שלעיתים דורשת התמודדות במצבים שונים. למידה מסוג זה נצרכת בתודעת הלומד בצורה עמוקה ועזה והוא נושא אותה עימו גם כשהוא חוזר הביתה.

מדור זה יציג פעילויות שונות שאפשר להעביר בחצר בית הספר, במהלך סיור, בפעילות מחוץ למתחם בית הספר או בטויל משפחתי. הפעילויות יאפשרו למטייל התבוננות מעמיקה בנוף הסובב אותו, במרחב הקרוב אליו ובזה המרוחק ממנו, בדרך שונה, מהנה וחווייתית.

גיליון זה עוסק בחודש האביב, חודש שבו הטבע מתעורר לחיים ושבנו יצאנו מעבודות לחירות. הפעילויות יוקדשו לנושאים אלה.

בישולי שדה אביביים

אוכל יכול להוסיף טיבול לכל פעילות. בתקופה של פריחה, צמיחה והתחדשות אחרי תרדמה ארוכה הטבע מציע מרכיבים טריים ורעננים, זו ההזדמנות שלנו להשתמש בהם. לפניכם שני מתכונים קלילים אשר ניתן לשלב במהלך היציאה לשדה. **בתאבון!**

מצות על הסאג'

מצרכים (ל-26 מצות)	דרך הכנה	ציוד
1. קילו קמח	1. מערבכים קמח, מים, מלח וסוכר ולשים עד	1. סאג'
2. 750 מ"ל מים	קבלת בצק ועוד קצת.	2. קרשים
3. כפית סוכר לבחירה	2. קורצים מהבצק	3. גפרורים
4. קורט מלח	כדורים.	4. 2 קערות
	3. כל אחד לוקח כדור	5. מלקחיים
	בצק, משטח אותו	6. מערכים
	בעזרת מערוך ויוצר בו	7. 4 מלשאות
	חורים בעזרת מלש.	8. מאחרים
	4. מניחים על הסאג'.	9. 4 סכינים למריחה

בתאבון!

אפשרות ג': תחרות בניית טוטם במהלך סיור

1. חלוקת לחוליות.
 2. המשימה: כל חוליה צריכה לבנות עמוד טוטם גבוה ביותר או בעל אופי מצרי ביותר או פסל הקשור לפסח מתערובת של בוך וקש.
 3. מנצחת הקבוצה שבנתה עמוד גבוה ביותר או בעל אופי מצרי ביותר או הקשור ביותר לפסח ושכל חבריה השתתפו בבנייה ושגילתה יצירתיות רבה וכו'.
- עזרים:** מקור מים (ברז, גריקים, נחל), אדמה מאווררת, קש, קרטוני חלב של ליטר כתבנית ללבנים, דפי תכנון.
- הערה:** מומלץ להציג לפני התלמידים ספרים, תמונות, מצגות וכדומה שימחישו מראה של עיר מצרית בימי קדם.

מתודות נוספות לבחירה:

הפנינג בטבע או בדרך ל...

בכל יום, שנה אחרי שנה, אנחנו צועדים לבית הספר ועוברים בחצר בית הספר בין מתחמים ובין בניינים שונים אגב שיחה עם חברים או התעסקות בטלפונים החכמים. האם פעם עצרנו לרגע והתבוננו באמת במקומות הללו שאנחנו עוברים בהם יום אחרי יום? האם ראינו מה צומח בהם? מי חי בשטח זה? האם יש משהו מעניין שלא שמו לב אליו? פעילות זו מאפשרת לנו להתבונן במקום מוכר ושאינו מוכר ולגלות עולם חדש ממש מתחת לאף.

הצמח הכי הכי

האם חשבתם פעם שיש בכך יכולת להתבונן בצמח ובפרח בצורה טובה יותר? פעילות זו תאפשר לתלמיד ליצור את הפרח המיוחד לו וללמוד על החלקים השונים שבצמחים.

הפרח הנבחר

עד כמה אתם מכירים את הכלנית? ידעתם שהפרח של החרצית הוא תפוחית (מורכב מהרבה פרחים קטנים)? ולמה קוראים לציפורני החתול בשם זה? פעילות זו תעזור לתלמידים לענות על שאלות אלו ועל דומות להן. בפעילות זו הם יחקרו לעומק פרח לפי בחירתם, יבינו מה יש בו ויכירו בכך שמקור רואים דברים שלא רואים מרחוק.

נחפשו אותי

האם שיחקתם מחבואים עם צמחים? עם חיות? עם מקומות? זו ההזדמנות שלכם! בהליכה במסלול או בחצר בית הספר נחפש בשטח צמחים, בעלי חיים ומקומות שמופיעים בקולאז'.

מעגל של"ח

קיום שיח על חוויה שהתלמיד חווה בפעילות או על דבר שראה ושלמד אודותיו מעצים את חווית הלמידה ויוצר חיבור בין התוכן הכללי שהועבר בפעילות לחוויה הפרטית של התניך. עזירה לרגע, קיום שיחה, ניתוח אירוע או מידע וחיבורו לחיי האישיים של התלמיד הם העומדים בבסיס פעילות זו היוצרת חיבור בין התלמיד לנושא והמקרב את התלמידים זה לזה.

חידות וחידודים בנושא ידיעת הארץ

מאיר אסא*

פתרונות בעמוד הבא...

1. היכן נמצאת נקודת ה-0 במרכז הארץ?
2. שני נהרות מתחברים באזור נהריים, מה שמותיהם?
3. מהו הר אצל?
4. איזה שיר נכתב על נחל חדרה בשנת 1943?
5. מתי נוסדה החברה להגנת הטבע?
6. מה אורכו של שביל ישראל?
7. באיזה יישוב מתחיל שביל ישראל בצפון?
8. מה פשר הצבעים שמסמנים את שביל ישראל?
9. איזה ים נקרא בשם הים האחרון?
10. יצד מצוין גובה תחת פני הים במפה הפיזית?
11. באיזה אזור בארץ כמות המוקשים הגדולה ביותר?
12. מתי נקבעו גבולות המדינה?
13. אילו מושבות כוללת הוד השרון?
14. מהי הציפור הלאומית של ישראל?
15. מהו הפרח הלאומי של מדינת ישראל?

* רכז קורס רכזי טיולים, שלי"ח מחוז מרכז

חזרה לתוכן עניינים

ככה מכינים קציצות חובזה מאת: טובה דישטיין

מצרכים	דרך הכנה	ציוד
1. 3 בצלים	1. שוטפים את עלי החובזה, אפשר להרתיח אותם במים.	1. מחבת
2. חצי קילו עלי חלמית	2. קוצצים את הבצלים ואת עלי החובזה.	2. קרפי חיתוך
3. 2 ביצים	3. מערבבים בקערה עם ביצים וקמח.	3. סכיני חיתוך
4. כף קמח	4. מתבלים וחטנים.	4. נייר סופג
5. מלח		5. 2 קערות
6. פלפל		6. כף להוצאת הקציצות מהמחבת
7. שמן לטיגון		

ציפס מעלי אדוב

מצרכים	דרך הכנה	ציוד
1. עלי אדוב מהשדה	1. מחיסים חמאה במחבת / מחממים שמן במחבת.	1. מחבת
2. חמאה או 0.5 ליטר שמן	2. בעת רתיחה מוסיפים את עלי האדוב למחבת ומערבבים קלות עד שהם מקבלים גוון כהה (שימו לב לא לשרוף).	2. קרשים
3. לחם לבן פרוס או כל לחם אחר טרי	3. מורידים את העלים מהמחבת היישר לפרוסת לחם טרייה הסופגת את החמאה/השמן יחד עם עלי האדוב המטוננים.	3. ספרורים
	4. חוזרים על הפעולה שוב.	4. כף הגשה

שימו לב:

- האדוב נמצא בסכנת הכחדה ולכן יש הגבלות בכמות אותה קוטפים: בשמורת טבע מותר לקטוף עד 200 גרם, בשטח פתוח מותר לקטוף עד 1.5 ק"ג.
- יש לקטוף את ענפי האדוב ללא שורשים!
- ניתן להכין את הציפס גם מעלי מלוח קיפח באותה מתכונת.

בתאבון!

מה מקור השם?

1. מדוע קוראים באנגלית לים סוף הים האדום?

2. על שם מי נקרא כפר מל"ל?

3. איזו מועצה אזורית נקראת על שם ראש ממשלה?

5. מהו שמו הנוסף של ים סומכי?

4. מה מקור שם צומת הצק' פוסט שבמזרח חיפה?

6. איזה נחל מזכר בשיר עין גדי?

9. איזה קיבוץ בישראל נקרא על שם שופט אמריקאי?

8. איזה הר בארץ נקרא בשם הר העצה הרעה?

7. מה מקור שמה של כנסיית הלחם והדגים שבצפון הכנרת?

10. מה מקור שמו של היישוב ארגמן שבבקעה?

11. על שם מי נקרא כלא מעשיהו?

12. מה מקור שמו של בית הספר החקלאי מקווה ישראל?

פתרונות...

1. בנמל יפו | 2. ירמוך וירדן | 3. הר ארמון הנציב שכן נחל אצל נמצא למרגלותיו | 4. חופים של נתן יונתן | 5. בשנת 1953 | 6. 1,035 קילומטרים | 7. קיבוץ דן | 8. לבן - השלג שבחרמון, כחול - הים התיכון, כתום - הסלעים שבגב | 9. ים התיכון בגלל מיקומו במערב | 10. מספר בצבע ירוק | 11. גולן | 12. בהסכם שביתת הנשק שנחתם במרס 1949 | 13. מגדיל, הדר, רמת הדר, רמתים | 14. ב-29.5.2008 הוכתרה הדוכיפת לתואר זה | 15. כלנית

1. שיבוש של המילה "reed", שפירושה סוף, למילה "red", שפירושה אדום. לכן קוראים לו הים האדום | 2. על שם משה לייב לילינבלום, מראשי הציונות הרוחנית | 3. מ"א אשכול | 4. במקום הוקם מחסום בתקופה הבריטית, באנגלית "check" זה בדק ו-"post" זה עמדה | 5. אגם החולה | 6. נחל ערגות | 7. סיפור הנס שחולל ישו שהצליח להאכיל 5,000 איש בחמש כיכרות לחם ובשני דגים | 8. הר ארמון הנציב, כיוון שעל הר זה קיבל פונטיוס פילטוס החלטה לשפוט את ישו ולגזור עליו גזר דין מוות בצליבה | 9. עין השופט, על שם השופט לואיס ד' ברנדייס, שופט בבית המשפט העליון של ארצות הברית, ממנהיגיה הדגולים של יהדות ארצות הברית | 10. השם מורכב משלוש שמותיהם של שני מפקדי צה"ל שנפלו באזור הבקעה במרדף אחר מחבלים: אריה רגב וגד מנלה | 11. על שם מעשיהו שומר הסף בבית המקדש: "ללשכת מעשיהו בן שלם" [ירמיהו לח, ד] | 12. ספר ירמיהו: "מקווה ישראל מושיעו בעת צרה" [ירמיהו יד, ח]

מחזור המים בטבע

